

KAUPALLISTEN KORPORAATIOIDEN MORAALINEN VASTUU

Ari Roikola
Maisterintutkielma
Filosofia
Yhteiskuntatieteiden ja filo-
sofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Roikola, Ari Pekka Santeri	
Työn nimi Kaupallisten korporatioiden moraalinen vastuu	
Oppiaine Filosofia	Työn tyyppi Pro gradu
Aika Toukokuu 2021	Sivumäärä 54
Ohjaaja Onni Hirvonen	
Tiivistelmä Käsittelen tutkielmassa mahdollisuutta pitää kaupallisia korporatioita moraalisesti vastuullisina ja siitä seuraavia vaikutuksia. Perehdyn moraalisen vastuullisuuden ja toimijuuden edellytyksiin ensin yksilöiden tasolla. Tämän jälkeen pääasiassa Listin ja Pettitin <i>Group Agency</i> -teoksessa ryhmätoimijuudesta esitettyä mallia käyttäen perehdyn ryhmien mahdollisuuteen olla moraalisesti vastuussa pidettäviä. Käsittelen kaupallisten korporatioiden erityispiirteitä ryhmänä ja niistä aiheutuvia vaikutuksia moraalisen vastuun kannalta. Mielestäni voidaan sanoa, että kaupallisia korporatioita on mahdollista pitää moraalisesti vastuullisina. Tällä olisi kuitenkin seurauksia, joita täytyisi arvioida, ennen kuin näin päätetään tehdä.	
Asiasanat korporatio, moraali, vastuu, toimijuus	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Moraalinen vastuu arkikäsitteissä	2
1.2	Mitä merkitystä moraalisesti vastuullisena pitämisellä on?	3
1.3	Tutkielman rakenne	5
2	MORAALINEN VASTUU	6
2.1	Moraalisen vastuun edellytykset	6
2.2	Toimijuus	9
2.3	Moraalinen yhteisö ja yksilön vastuu	15
3	KAUPALLISTEN KORPORAATIOIDEN MORAALINEN VASTUU	21
3.1	Ryhmien moraalinen vastuullisuus Listin ja Pettitin mallissa	21
3.1.1	Ryhmien toimijuus	22
3.1.2	Ryhmätoimijoiden moraalinen vastuullisuus	27
3.2	Muut teoriat ja kritiikki	33
3.2.1	Collins ja Lawford-Smith	33
3.2.2	French	36
3.2.3	Held	37
3.2.4	Thompsonin kritiikki	39
3.2.5	Kuschin kritiikki	40
3.3	Kaupalliset korporaatiot ryhmien erikoistapauksena	41
3.3.1	Kaupallisen korporaation erityispiirteet ja vastuullisuus	41
3.3.2	Käytännöllisiä seurauksia	44
4	YHTEENVETO	48
	LÄHTEET	53

1 JOHDANTO

Ihmisen elämässä suhde toisiin on merkittävässä osassa. Suhde muihin ei suinkaan aina ole kitkaton, vaan lähes väistämättä jokainen kohtaa tilanteita, joissa oma etu on ristiriidassa jonkun toisen edun kanssa. Moraaliset säännöt helpottavat tällaisten tilanteiden ratkaisemista. Ihminen on kuitenkin tekemisissä muidenkin kuin ainoastaan toisten ihmisyksilöiden kanssa. Ihmiset voivatkin muodostaa moraalisia asenteita myös esimerkiksi eläimiä kohtaan. Toisaalta suurin osa ihmisistä on jollain tavoin tekemisissä kaupallisten korporaatioiden kanssa päivittäin ja ristiriitatilanteita syntyy väistämättä. Voisiko moraalilla auttaa näidenkin ratkaisemisessa?

Keskinäisten ristiriitojen ratkaiseminen vaatii kykyä ymmärtää omista teoista toisille aiheutuvia seurauksia. Tuskin kovinkaan yleisesti vaaditaan kesämökkillään hiiligrilliä sytyttävältä kykyä arvioida vaikkapa tekonsa mahdollisia vaikutuksia australialaiseen kaivostyöläiseen. Sen sijaan jatkuva grillaaminen siten, että tuuli vie kitkerän savun naapurimökin asukkaiden riesaksi, voisi aiheuttaa näissä pahennusta, jonka oikeutukseen voisi jo hieman useampi ulkopuolinen tarkkailijakin yhtyä, erityisesti grillaajan tultua tietoiseksi aiheuttamastaan kiusasta. Toisaalla suurvallan päämies puolestaan voisi esittää hiilen käytön lisäämistä energian tuotannossa. Tällä olisi konkreettisia vaikutuksia maailmanlaajuisesti. Ei vaikuta uskottavalta, että tässä tapauksessa olisi riittävää arvioida vain voimaloiden vieressä asuville ihmisille savusta aiheutuva haitta. Erityisesti kansainvälisten suuryritysten toimilla usein on kauaskantoisia ja laajalle ulottuvia vaikutuksia. Näin ollen voisi ajatella, että niiltä tulisi voida vaatia vielä keskimääräistä yksilöä parempaa kykyä tehdä arvostelmia tekojensa vaikutuksia.

Kaupallisten korporaatioiden salliminen moraalisen ajattelun piiriin asettaa niille vaatimuksia ja sillä on seurauksia sekä niille että myös niiden kanssa toimiville yksilöille. Keskityn tässä tutkielmassa tutkimaan, voiko kaupallisia korporaatioita pitää moraalisessa vastuussa ja mitä siitä seuraisi. Tärkeimpänä lähteenä toimii Chris-

tian Listin ja Philip Pettitin *Group Agency* -teoksessa (2011) esitelty malli, koska se esittää yhden kattavimmista näkemyksistä, jossa teoria toimijuudesta nivoutuu teoriaan vastuullisesta toimijuudesta ja ryhmätoimijuudesta.

1.1 Moraalinen vastuu arkikäsitelyssä

Perinteisesti moraalinen vastuu on liitetty ihmisiin ja heidän keskinäiseen kanssakäymiseensä. Vielä erityisemmin moraalinen vastuu on käsitetty yhdistyvän sellaisiin ihmisiin, joiden voitaisiin katsoa kykenevän riittäväällä tavalla arvioimaan tekojensa vaikutuksia muihin. Tällaisiksi on katsottu lähinnä ne aikuiset ihmiset, joiden kognitiiviset kyvyt ovat vähintään tavanomaisella tasolla. Näin ollen esimerkiksi nuorten lasten tai eläinten ei yleensä katsota olevan aikuisten ihmisten kanssa samalla tavalla moraalisesti vastuullisia. Esimerkiksi psykopaattien kohdalla tilanne ei välttämättä ole aivan yhtä selvä ja siitä onkin väiteltä enemmän (esim. Duff 1977; Greenspan 2016). Mukaan pohdintaan ovat tulleet ainakin keinotekoisien olioiden ja ryhmien vastuullisuus.

Usein moraalin yhteydessä puhutaan *hyvästä* ja *pahasta*. Itse pyrin näitä käsitteitä kuitenkin välttämään. Jotta liikaa poikkeaisi tutkielman varsinaisesta aiheesta, selvennän kantaani vain lyhyesti. Moraalin yhteydessä *hyvä* ja *paha* liittyvät näkemykseen toiminnasta ja sen vaikutuksista. Arvio siitä, onko jokin toimi *hyvä* tai *paha*, riippuu kuitenkin arvioijan omista arvostuksista. *Hyvän* kohdalla voi helpommin kuvitella toimen, jota muut ainakin lähes yksimielisesti pitäisivät vaikutuksiltaan hyvänä. Tällainen toimi voisi olla esimerkiksi ydinaseen virheellisen laukaisukäskyn noudattamatta jättäminen. *Pahan* kohdalla eri tarkastelijoiden kannat nähdäkseni melkein väistämättä ovat ristiriidassa. En pysty kuvittelemaan tilannetta, jossa teolla olisi ainoastaan huonoja vaikutuksia ja jota sen tekijä itsekin on sitä suunnitelllessaan pahana pitänyt. Tämä liittyy moraalisen vastuun ja toimijuuden käsityksiin, joita tutkielmassa käsitellään (kts. luku 2). Lisäksi *pahaan* liittyy mielestäni vivahteita *pahuudesta*, joka on monella tapaa väritynyt käsite. *Pahuutta* on käytetty luomaan kuvauksia hahmoista, jotka olisivat läpikotaisin pahoja. Tällaisia ovat esimerkiksi Saatana, Hitler ja Stalin. Todellisiin henkilöihin perustuessaan tällainen kuvaus kuitenkin vaikeuttaa totuudenmukaisen arvion muodostamista heidän toiminnastaan, erityisesti asiaan tarkemmin perehtymättömille. Tästä syystä pyrin *hyvän* ja *pahan* sijasta puhumaan siitä, kuinka jonkin toimen vaikutukset koetaan hyväksi tai huonoksi.

Moraalisesti vastuullisen tekijän ja teon seurauksien vaikuttaman toisen toimijan välistä suhdetta voi ajatella myös eräänlaiseksi velkasuhteeksi. Väärintekijä voi olla

vaikkapa anteeksipyyntöön velkaa teosta kärsineelle, tai hyötyä saanut voi olla kiitoksen velkaa teon tehneelle. Mutta tällainen keskinäinen suhde, kuten kirjaimellinenkin velkasuhde lain mukaan, tuo osapuolille vaatimuksia.

On olemassa erilaisia määritelmiä sille, mitä vastuu yleisesti tarkoittaa. Yksinkertaisimmassa mielessä toimija on jostain tapahtumasta kausaalisesti vastuussa, eli tämän teko on aiheuttanut jonkin seurauksen. Esimerkiksi teenkeittäjä on osaltaan kausaalisesti vastuussa siitä, että hänen päälle kääntämänsä vedenkeitTIMEN sisällä oleva vesi kuumenee. Keittäjän vastuu, tämän tietämättä, vikaantuneen vedenkeitTIMEN polttaman sulakkeen seurauksena sulaneen pakastimen sisällä pilaantuneiden marjojen pilaantumisesta onkin jo toisenlainen. Myös sellaisessa tilanteessa, jossa keittäjä havaittuaan sulakkeen palaneen ja ehjän sulakkeen puutteessa korvaisi sen rautanaulalla, jolloin seuraava keittimen käyttäjä saisi sähköiskun, olisi tämän vastuu tapahtumista muuttunut. Tähänkin vaikuttaa vielä sekin, oliko toimija tekoa tehdessään tietoinen siitä, että joku muukin voi keitintä käyttää. Myös eräänlainen vastuu voi toimijalle syntyä tilanteessa, jossa tämän lapsi pudottaa vedenkeitTIMEN kaupan hyllyltä siten, että se rikkoutuu. Tällöin vanhempi voi olla korvausvelvollinen lapsen aiheuttamasta vahingosta, mutta ei kuitenkaan samalla tavalla moraalisesti vastuullinen kuin itse sen tarkoituksellisesti rikkoessaan.

Yksilöidenkään kohdalla moraalisesta vastuusta tulkitseminen ei ole yksiselitteistä. Onko yksilöistä muodostuvien ryhmien pitäminen moraalisesti vastuullisina ylipäänsä mahdollista? Ryhmiä on olemassa monenlaisia. Ne voivat erota toisistaan monilla tavoin, kuten koon, rakenteen, ajallisen pysyvyyden ja päämääriensä suhteen. Ryhmien moninaisuuden vuoksi kysymys moraalisesta vastuullisuudesta niille ei ole yksinkertainen. Epämuodollisten ryhmien ja joukkojen tapauksessa tilanne on monimutkaisempi, mutta muodollisesti järjestyneitä ryhmiä on hieman selkeämpää tarkastella tässä mielessä. Niiden jäsenillä on tietyt roolit sekä työnjako, ja ne kykenevät ohjaamaan toimintaansa kohti tiettyjä päämääriä. Niiden olemassaolon jatkuvuudelle on mahdollista asettaa odotuksia ja usein myös lainsäädäntö määrää niiden rakennetta. Tässä tutkielmassa tarkoitukseni on perehtyä erityisesti kaupallisiin korporaatioihin ja niiden pitämiseen moraalisesti vastuullisina.

1.2 Mitä merkitystä moraalisesti vastuullisena pitämisellä on?

Moraalinen vastuu asettaa toimijalle velvollisuuden ottaa toimissaan muut kohtuullisessa määrin huomioon. Näin ollen toimija ei omaa etuaan ajaessaan saa rikkoa toisten oikeuksia. Jos se kuitenkin niin tekisi, olisi muilla toimijoilla oikeus osoittaa pahek-

suntaa ja syytöksiä sitä kohtaan. Tällöin väärintekijän tulisi pyrkiä korjaamaan tekemänsä vahinkoa, esimerkiksi osoittamalla katumusta tai suorittamalla vahingonkorvauksia, ja kenties myös pyrkiä muuttamaan toimintatapojaan jatkossa. Erityisen hyvin toimiessaan toimija saa myös odottaa kiitosta ja tunnustusta toiminnastaan, vaikka hyvin usein vastuun negatiivinen puoli saakin suuremman huomion. Moraalisen vastuullisuuden mukana voidaan katsoa kuitenkin tulevan myös oikeuksia, jolloin vastuullisella toimijalla olisi myös lupa yhteisössä vaatia omien oikeuksiensa kunnioittamista.

Useimmat kuviteltavissa olevat kaupalliset korporaatiot ovat kuitenkin jollain tavoin tekemisissä muiden toimijoiden kanssa ja usein niiden toimet voivatkin helpommin koskettaa paljon suurempaa joukkoa kuin yksilötoimijan. Arkikielessä on usein myös tapana sanoa, että jokin tietty yritys syyllistyi johonkin, kuten kaivoksen alapuolisen vesistön saastuttamiseen, tai kartellin muodostamiseen. Kuitenkin usein pyritään löytämään yksittäisiä yksilöitä syytettäväksi muille aiheutuneista vahingoista ja yrityksen intressinä voi olla myös siirtää vastuu omilta harteiltaan yksittäisen jäsenen kannettavaksi. Joissain tapauksissa yksittäinen väärintekijä, tai ryhmä, voi toisaalta pyrkiä myös välttelemään henkilökohtaista vastuutaan luomalla yrityksen, jota käytetään varsinaisen toimijan häivyttämiseksi. Onkin sekä moraalisesti perusteltua että metafysisesti kiinnostavaa tarkastella sitä, voiko kaupallista korporaatiota pitää ainakin jollain tavalla moraalisesti vastuullisena, vai onko moraalinen vastuu ainoastaan jaettava kyseisen ryhmän jäsenille. Viime vuosina suosiota saaneen sosiaalisen ontologian parissa aihe onkin saanut huomiota. Jonkinlaisen yleiskuvan aiheeseen liittyvästä keskustelusta voi saada Brian Epsteinin (2018, 5.2) *Social Ontology* -artikkelin pohjalta. Sosiaalisen ontologian yhteydessä tapahtuvassa keskustelussa usein tulee esiin kyse siitä, ovatko ryhmät todellisia olentoja, vai ovatko ne vain käsitteellisiä rakennelmia. Tämä yhdistyy ryhmän käsittämiseen olioksi, jota voi pitää itsenäisenä toimijana. Esimerkiksi Philip Pettit (2014, 1641–1662) on puolustanut niiden käsittämistä todellisiksi olennoiksi.

Moraalisesti vastuullisena pitämiseen voidaan kuitenkin liittää myös menneistä toimista palkitsemisen tai rankaisemisen lisäksi ajatus siitä, että pyritään ohjaamaan toimijan tulevaa toimintaa yhteisön kannalta suotuisampaan suuntaan. Tällöin uuden rangaistuksen pelossa toimija pyrki välttämään aiemman kaltaista toisia vahingoittavaa toimintaa ja kiitoksen toivossa jo aiemmin palkittu pyrki toimimaan jatkossakin muita hyödyttävästi. On kuitenkin ajateltavissa, että tällaisten rangaistusten ja palkintojen avulla olisi mahdollista saada myös aiemmin moraalisen vastuullisuuden vaatimuksia täyttämätön toimija kehittämään itseään ja luomaan itselleen sellaisia mekanismeja, jotka mahdollistaisivat näiden vaatimusten täyttämisen (List & Pettit 2011, 167 – 169).

1.3 Tutkielman rakenne

Tutkielma koostuu kahdesta pääosiesta, joista ensimmäisessä tutustutaan toimijuuteen, moraaliseen vastuuseen ja vastuullisena pitämiseen yleisellä tasolla (luku 2). Tävoitteenani on saada selville moraalisen toimijan ominaisuuksia ja vaatimuksia. Toisessa osassa pyrin tutustumaan siihen, millä tavoin ryhmät voivat vastata moraalille toimijalle asetettuihin vaatimuksiin (luku 3). Käytän tämän tutkimiseen ensisijaisesti Listin ja Pettitin Group Agency -teoksessa esittelemää mallia ryhmätoimijuudesta. Tämän lisäksi pyrin käsittelemään sitä kohtaan esitettyä kritiikkiä sekä muita ryhmien toimijuutta käsitteleviä teorioita. Tämän jälkeen tarkastelen vielä kaupallisen korporaation erityispiirteitä ryhmänä ja mitä vaikutusta niillä on moraalisesti vastuullisena pitämisen kannalta.

2 MORAALINEN VASTUU

Tässä osiossa esitän yleisen kuvauksen moraalisesta vastuusta. Moraalinen vastuu yhdistyy toimijuuteen ympäristössä, jossa toimijan toimilla on vaikutuksia muihin. Toiminnan vaikutuksien kohteiden kannalta vaikutukset voivat olla positiivisia tai negatiivisia. Näihin vaikutuksiin niiden kohteet reagoivat ja pyrkivät saamaan teon tekijän tietoiseksi tyytyväisyydestään tai tyytymättömyydestään niihin. Esittelen ensin yleisluontoisen määritelmän *moraalisesta vastuusta*, mistä etenen käsittelemään *toimijuutta*. Esitän kuvauksen toimijuudesta ja sellaisena pitämisen vaatimuksista. Toimijuutta lähestyn esittelemällä Pettitin ja Listin *Group Agency* -teoksessa antaman mallin toimijuudesta ja tämän jälkeen tuon esiin joitain muita toimijuuteen liittyviä malleja. Voidaan väittää, että entiteetin toimijana pitämisestä seuraa, että tämän moraalista vastuuta on mahdollista arvioida (Lawford-Smith 2019, 31). Täten toimijuuden voisi katsoa täyttävän osan moraalisen vastuun edellytyksistä. Seuraavaksi selvitän, mitä tarkoitetaan moraalilla yhteisöllä. Tämän jälkeen perehdyn siihen, mitä tarkoitetaan vastuullisuudella ja vastuussa pitämisellä. Lopuksi käsittelem nimenomaan moraalisesti vastuullisena pitämisen toimijuuteen tuomille lisävaatimuksille.

2.1 Moraalisen vastuun edellytykset

Yksinkertaisimmillaan moraaliseen toimijuuteen ja vastuuseen liittyy toiminta, jolla on moraalisia vaikutuksia. Tämänkaltaisen toiminta aiheuttaa siis seurauksia, jotka muut voivat kokea itselleen hyviksi tai huonoiksi. Usein sanotaan, että moraalinen toimija on osa moraalista yhteisöä. Moraalisen yhteisön jäsenillä on toisiinsa kohdistuvia oikeuksia ja velvollisuuksia. Toimijan tulisi siis ottaa huomioon toimensa muihin kohdistuvat positiiviset ja negatiiviset vaikutukset. Tähän tarkoitukseen toimijalla tulee siis olla riittävät kognitiiviset kyvyt arvioidakseen näitä vaikutuksia toisiin toi-

mijoihin, mutta myös niihin entiteetteihin, joita pidetään yleisemmin moraalisen toiminnan ja harkinnan kohteina. Toimijan tulee myös itse olla vastuusta teostaan. Toimijan tulee siis vapaasti pystyä päättämään teon suorittamisen ja suorittamatta jättämisen välillä ilman ulkopuolista pakkoa tai painostusta.

On melko yleisesti hyväksyttyä, että edellä mainitut ominaisuudet ovat moraalille toimijalle välttämättömiä (Talbert 2019). On kuitenkin olemassa näkemyksiä, joiden mukaan nämä vaatimukset sellaisenaan eivät välttämättä olisi vielä riittäviä. Esimerkiksi moraalisia tunteita voidaan pitää moraalille toimijalle välttämättöminä (Thompson 2018, 517). Tällöin ainoastaan sellaiset oliot, jotka kykenevät tuntemaan tällaisia moraalisia tunteita, voisivat olla moraalisia toimijoita. Tämä rajaisi moraalisen toimijuuden ulkopuolelle muun muassa sellaiset keinotekoiset oliot, joilla ei ole fyysisiä tunteiden kokemiseen välttämättömiä ominaisuuksia. Tällaisiin keinotekoiisiin olioihin lukeutuvaksi voi myös ryhmiä ja edelleen korporaatioita kutsua.

Aivan itsestään selvää ei myöskään ole se, mikä on riittävä kyky arvioida tekojen vaikutuksia muihin. Yksilöidenkin kesken kognitiiviset kyvyt voivat vaihdella suuresti. Ryhmät puolestaan koostuvat keskenään eri tasoilla kyvyillä varustetuista yksilöistä. Riittävään arviointikykyyn liittyy myös se, kuinka laajalti teon vaikutuksia vaaditaan arvioitavaksi.

Moraaliseen vastuuseen liittyy vielä toimijan mahdollisuus vapaasti itse päättää teon suorittamisesta tai suorittamatta jättämisestä. Niin yksilöt kuin yrityksetkin saavat osakseen ulkopuolisten tahojen vaikutuspyrkimyksiä ja joutuvat muutoinkin usein toimimaan ympäristönsä ehdoilla. On siis pystyttävä jollain tavoin määrittämään, mitä tarkoitetaan vapaalla valinnalla.

Esittelen yleiskuvan moraalisesta vastuusta Matthew Talbertin *Moral Responsibility* -artikkelin pohjalta. Puhekielessä moraalisella toiminnalla yleensä tarkoitetaan ihmisten toimintaa, jolla on vaikutuksia myös toisiin ihmisiin. Laajemmassa merkityksessä sillä voidaan tarkoittaa myös toimintaa, jonka osapuolena olisi muunkinlaisia toimijoita, kuten robotteja, eläimiä tai vaikka ryhmiä, jotka myöhemmin tulevatkin käsiteltäviksi. Käsiteltävät ryhmät ainakin tässä tapauksessa koostuvat kuitenkin ihmisistä, joten ne ovat siten tähän aiheeseen läheisemmässä yhteydessä kuin muut edellä mainitut esimerkit. Moraalista toimijuutta, ja sen vaatimuksia, käsittelemän myöhemmin.

Yleinen oletus on, että ihmisten tulisi yhteisössä toimia toisiaan kohtaan soveliaalla tavalla. Jos jonkun toiminta loukkaa toisia, on näillä oikeus siitä pahastua ja kohutuullisella tavalla ilmaista tätä. Toisaalta myös toisia kohtaan suoritetuista hyvistä teoista tulisi saada kiitosta, mutta moraalisesta toiminnasta puhuttaessa tämän puoli jää usein vähemmälle huomiolle ja keskitytään pikemmin käsittelemään epäsuotavaa käytöstä. (Talbert 2019.)

Talbert (2019) huomauttaa myös, että moraalinen vastuu eroaa kausaalista vastuusta. Tällöin esimerkiksi moraalilta kyvyiltään puutteelliseksi katsottavaa yksilöä, kuten pientä lasta, ei pidetäisi moraalisesti vastuullisena rikkoutuneesta ikkunasta, vaikka tämä olisikin kausaalisesti siitä vastuussa heitettyään sitä kivellä. Toisaalta tekijää ei välttämättä voi pitää moraalisesti vastuullisena tapahtumasta, joka ei ole kohtuulliseksi katsottavalla tavalla ennakoitava seuraus tämän teolle. Esimerkiksi tällaisesta voi esittää tilanteen, jossa henkilö tulee pimeään huoneeseen ja kääntää valokatkaisijasta. Lamppu on kuitenkin viallinen ja oikosulku sytyttää tulipalon, joka polttaa koko talon. Jos lampun viallisuus ei ole mitenkään järkevästi ollut henkilön ennakoitavissa, ei häntä voisi pitää moraalisesti vastuussa talon palamisesta, vaikka kausaalisesti yhteys siihen onkin. (Talbert 2019.)

Keskusteluun moraalista vastuullisuudesta liittyy usein kysymys vapaasta tahdosta. Teorioita, joiden edellytyksiin kuuluu vapaa tahto, kutsutaan inkompatibilistisiksi ja toisaalta determinismin pohjalle rakentavia teorioita kompatibilistisiksi. Moraaliin tekoihin katsotaan liittyvän, ainakin yleensä, valinnan erilaisten vaihtoehtojen välillä. Tekijän tulee myös pystyä suorittamaan tämä valinta ilman painostusta tai pakkoa, jotta tätä voitaisiin kutsua vastuulliseksi kyseisestä teosta. Inkompatibilistien mukaan tällainen vapaa valinta vaatii oletuksen vapaasta tahdosta, koska muutoin yksilöllä ei todellisuudessa ole mahdollisuutta valita vaihtoehtojen välillä. Ilman mahdollisuutta toimia toisin, tekijää olisi siis mahdotonta pitää moraalisesti vastuullisena. Kompatibilististen näkemysten mukaan vapaata tahtoa ei kuitenkaan tarvittaisi moraalisen vastuun määrittämiseksi. Siihen voisi riittää vaikkapa se, ettei tekijään kohdistu ulkoista uhkaa tai painostusta, esimerkiksi aseella uhkaamalla. (Talbert 2019, 1.)

Tulevaisuuteen suuntautuneet (*forward looking*) lähestymistavat moraaliseen vastuullisuuteen keskittyvät toiminnoista saatavaan palautteeseen ja sen vaikutukseen ihmisten toimintaan. Moitteet kannustaisivat siis ihmisiä muuttamaan toimintaansa ja kehot ohjaisivat jatkamaan positiiviseksi katsottuja toimintatapoja. Ainakin joidenkin eteenpäin katsovien teorioiden katsotaan kuvaavan moraalisen toimijan sellaiseksi, joka kykenee muokkaamaan toimintaansa edellä kuvailtujen kaltaisten kannustimien myötä. Nämä teorit eivät siis keskity vain yksittäiseen tekijään, vaan kaikkien toimijoiden toiminnan ohjaamiseen. (Talbert 2019, 2.1.)

Reaktiivisiin asenteisiin liittyvä lähestymistapa keskittyy tekojen aiheuttamiin tunteisiin. Esimerkiksi, Peter F. Strawsonin kuvauksen mukaan moraalisen toimijana pitämiseksi olennaisia ovat toisiin ihmisiin kohdistuvat asenteet ja intentiot sekä toisten ihmisten reaktioiden aiheuttamat tunteet. Teon tuomittavuuden asteeseen vaikuttaisi siis se, onko toiselle aiheutunut haitta seurausta huolimattomuudesta vai pahan tahtoisuudesta. Myöskin henkilön kyky reagoida toisten tuntemuksiin vaikuttaisi siihen, kuinka häntä voidaan pitää vastuullisena. (Talbert 2019, 2.2.)

Attributability ja *accountability*¹ käsitteitä on käytetty vastuullisuuden eri puolia kuvattaessa. Nähdäkseni näistä ensimmäinen (*attributability*) liittyy siihen, että teon on tehnyt ”oikea/todellinen itse”. Toimija olisi siis vastuussa toimistaan, joita pystyy hallitsemaan tahtotilansa mukaan ja pystyy vaikuttamaan tahtotilaansa arvojärjestelmänsä perusteella. Henkilön ”todellisen itsen” kehittymiseen voi liittyä ongelmia, jolloin toimija ei toimikaan toivottavalla tavalla. Jälkimmäiseen liittyy muiden osoittama vaatimus siihen, että toimija toimii soveliaalla tavalla. Jos toiminta ei ole soveliaasta, siitä voi seurata negatiivinen reaktio muiden taholta. Täten on mahdollista vaatia toimijalta tietynlaista toimintaa, vaikka tämän ”todellinen itse” ei sitä pitäisikään välttämättömänä. Attributionistit puolestaan ovat sitä mieltä, että toimijaa voidaan pitää vastuussa toimistaan, vaikka tämä ei niiden hyvyttä tai huonoutta kykenisi arvioimaan, mutta kuitenkin kykenee arvioimaan niiden aiheuttaman palautteen muiden taholta. (Talbert 2019, 3.1.)

Vastuullisuuteen voidaan liittää myös kysymys moraalisesta kyvykkyydestä. Sen yhteydessä artikkelissa pohditaan sitä, onko oikein pitää vastuullisena vaikkapa henkilöä, joka kasvatuksensa seurauksena ei pitäisi pahana sellaista käytöstä, jota muut pääsääntöisesti sellaisena pitäisivät. (Talbert 2019, 3.2.)

Tässä yleisesityksessä olen kuvaillut joitain toimijuuteen liittyviä näkemyksiä. Käsittelen seuraavaksi Listin ja Pettitin mallia toimijuudesta ja vertaan sitä tässä esille tulleisiin näkemyksiin.

2.2 Toimijuus

Group Agency -teoksen alussa Pettit ja List luovat yksinkertaisen kuvan siitä, mitä toimijalla tarkoitetaan. Ensinnäkin siltä vaaditaan kyky havainnoida ympäristöään ja muodostaa siitä itselleen kuvaus, eli sillä on kyky omata kuvaavia (*representational*) tiloja. Toiseksi sillä on näkemys siitä, millainen ympäristön tulisi olla, eli sillä on motivoivia (*motivational*) tiloja (List & Pettit 2011, 20). Pettitin ja Listin malli muistuttaa yksinkertaista halu-uskomus (*desire-belief*) -mallia, jossa kuvaavia tiloja vastaava käsite ovat uskomukset ja motivoivia tiloja vastaavat halut. Kolmanneksi toimijalta vaaditaan kykyä arvioida edellä mainittuja tiloja, jonka johdosta se voi sopivalla tavalla pyrkiä vaikuttamaan ympäristöönsä, jos vallitseva asiointi ei ole toivotun kaltainen (List & Pettit 2011, 20). Toimijana pitäminen ei kuitenkaan vaadi sitä, että toimijan olisi aina saatava haluamansa asiointi toteutettua. Riittää, että se pyrkii toimimaan tämän aikaansaamiseksi suotuisien olosuhteiden vallitessa ja ympäristön rajoitteiden sekä

¹ Näiden käsitteiden kääntäminen ei ole aivan yksinkertaista ja sekaannusten välttämiseksi olen jättänyt ne tekstissä kääntämättä. Mutta mahdollisia käännöksiä niille voisivat olla *osoitettavuus/kohdennettavuus* ja *tilivelvollisuus/syyksiluettavuus*.

omien ominaisuuksiensa sen käytännössä mahdollistaessa. Useiden erillisten tilojen on mahdollista olla esiintymiä (*instantiate*) samasta kuvauksesta tai motivaatiosta, jos ne toimivat keskenään samalla tavoin. Kuvaavia ja motivoivia tiloja kutsutaan intentionaaliksi tiloiksi (List & Pettit 2011, 21). Listin ja Pettitin mielenfilosofia on funktionalistinen. Vaikka intentionaalisten tilojen sanotaan olevan osa toimijan fyysisestä rakennetta, List ja Pettit (2011, 21) eivät halua tehdä oletuksia niiden itsensä fyysisestä luonteesta. Riittävää sanotaan olevan, että ne vain täyttävät tehtävänsä oikein. Intentionaalisten tilojen sanotaan muodostuvan sekä intentionaalisesta asenteesta (*attitude*) että asenteen kohteesta. List ja Pettit (2011, 21) katsovat tällaisen kohteen olevan *propositio*, joka pitää sisällään tulkinnan kyseiseen tilaan kuuluvasta kuvauksesta tai motivaatiosta. Propositiot ovat formaalin logiikan kielellä ilmaistuja lauseita, jotka Listin ja Pettitin käyttämän binäärisen, eli kaksiarvoisen, logiikan yhteydessä ovat totuusarvoltaan tosia tai epätosia. Kohteeseen liittyvän asenteen ollessa kuvaava, sanotaan proposition olevan tosi, kun se vastaa todellisuutta. Motivoiva asenne puolestaan on tosi silloin, kun se kannustaa toimijaa toimimaan. Kirjoittajat käsittelevät propositioita kielellisinä ilmaisuina Useiden erilaisten propositioiden mallinnustapojen sanotaan olevan kirjassa esitetyn lähestymistavan kanssa yhteensopivia (List & Pettit 2011, 21).

Yksinkertaisen toimijan kyky vaikuttaa ympäristöönsä on kovin rajoittunutta. Esimerkiksi yksinkertaista tehtävää hoitamaan ohjelmoitu kone, kuten vaikka pölynimurirobotti, kykenee havainnoimaan ja reagoimaan varsin rajalliseen määrään faktoja. Sen anturit antavat sille tietoa kenties ainoastaan välittömästi sen edessä olevista esteistä ja akun jäljellä olevasta varauksesta. Näitä tietoja se pystyy käsittelemään ainoastaan ennalta määritellyn ohjelmointinsa avulla eikä kykene tällöinkään kuin reagoimaan välittömästi sitä ympäröivään asiointilaan. Hiemankaan monimutkaisempi toimija pystyy havainnoimaan huomattavasti enemmän yksityiskohtia ympäristöstään ja sisällyttämään ne mukaan päätöksentekoonsa. Erityisen monimutkainen toimija, kuten ihminen, kykenee jo muodostamaan kuvauksia ja motivaatioita asioista sekä tilanteista, jotka eivät ole välittömästi läsnä. Tällöin on mahdollista käsitellä sellaisia asioita, jotka sijaitsevat fyysisesti tai ajallisesti toisaalla. Lisäksi on mahdollista käsitellä asioita, jotka ovat fyysisesti tai ajallisesti välittömän vaikutuspiirin ulkopuolella ja muodostaa myös käsityksiä johonkin tiettyyn asiointilaan liittyvistä keskenään vaihtoehtoisista lopputuloksista. Siirryttäessä tarkastelemaan ainoastaan sellaisia toimijoita, joilla on kyky tällaisiin monimutkaisempiin kuvaaviin ja motivoiviin asenteisiin seurauksena on se, että toimijan mahdollisuus toimia virheellisesti kasvaa. Päätökseen vaikuttavien havaintojen määrän kasvaessa, myös virheellisten havaintojen tai niiden käsittelyssä tapahtuvien virheiden mahdollisuus kasvaa. Monimutkaisen toimijan kohdalla kulloiseenkin toimeen vaikuttaneiden intentioiden tunnistaminen voi olla vaikeaa. Vaikkapa merkittävän historiallisen henkilön toimintaan vaikuttaneiden intentioiden tunnistaminen on hyvin tulkinnallista. Kuitenkin tämän toimien

selittäminen intentioita käyttämättä, esimerkiksi puhtaasti mekaanisesti, voi vaikeutua tai tulla mahdottomaksi tällaisen toimijan rakenteen monimutkaisuuden seurauksena. (List & Pettit 2011, 21–24.)

Listin ja Pettitin mukaan toimijana pitäminen asettaa toimijan toimintakyvylle vähimmäisvaatimuksia, joita he kutsuvat rationaalisuudeksi. Tällaisen rationaalisuuden sanotaan koostuvan siitä, kuinka toimijan asenteet ovat yhteydessä ympäristöön, toisiinsa ja toimijan toimintaan. Näitä he kutsuvat faktoihin kohdistuviksi asenteiksi (*attitude-to-fact*), asenteisiin kohdistuviksi asenteiksi (*attitude-to-attitude*) ja toimintaan kohdistuviksi asenteiksi (*attitude-to-action*) (List & Pettit 2011, 24). Faktoihin kohdistuvien asenteiden tarkoituksena on varmistaa kuvausten totuudenmukaisuus. Tällaisille asenteille asetettuihin vähimmäisvaatimuksiin voi kuulua vaikkapa vaatimuksia toimijan kyvylle hankkia uusia havaintoja täydentämään tai tukemaan olemassa olevaa kuvausta. Toimintaan kohdistuvat asenteet osaltaan puoltavat vaadittavan, tai vähintään mahdollisen, toiminnan suorittamista ja päinvastoin. Asenteisiin kohdistuvia asenteita kirjoittajat pitävät erityisen tärkeinä. Näiden tehtävänä on pyrkiä poistamaan epätodet kuvaukset ja toden kuvauksen kanssa ristiriitaiset motivaatiot. Täten ne ovat ylläpitämässä toiminnan johdonmukaisuutta. Toiminnan johdonmukaisuus on merkityksellistä toimijana pitämisen kannalta, koska tällöin toimijan toimet vastaavat niiden taustalla olevia asenteita ja mahdollistavat ulkopuoliselle tällaisten asenteiden tunnistamisen sekä niiden huomioimisen. (List & Pettit 2011, 24.)

Pettitin ja Listin käyttämän toimijuusmallin asenteiden kohde on propositio ja tästä seuraa tiettyjä hankaluuksia. Asenteet voivat olla joko binäärisiä tai ei-binäärisiä. Binääriset, eli kaksiarvoiset, asenteet ovat joko tosia tai epätosia, kun taas ei-binäärinen asenne vaihtelee asteittain nollan (epätosi) ja yhden (tosi) välillä. Propositiot puolestaan voivat yksinkertaisia tai hienostuneita (*sophisticated*). Yksinkertainen propositio on mahdollista ilmaista propositionaalisen logiikan termejä käyttäen. Yksinkertainen propositio muodostuu joko pelkästä ydinpropositiosta (*atomic proposition*) tai niistä loogisten konnektiivien avulla muodostetuista yhdistelmistä. Hienostuneiden propositioiden ilmaisemiseksi tarvitaan kuitenkin monipuolisempaa kieltä ilmaisemaan ominaisuuksia ja suhteita kuin yksinkertaisten tapauksessa. Vaihtoehtoisesti voidaan käyttää metakielellisiä propositioita, jotka voivat liittää kielelliseen proposition ominaisuuksia, kuten haluttavuus. Asenne-propositioparin molempien osapuolten tyypit voivat vaihdella ja joissain tapauksissa rakenteeltaan erilaiset parit voivat toiminnallisesti olla samankaltaisessa roolissa toimijan päätöksenteossa. Täten vaikkapa binäärinen asenne hienostuneen proposition kanssa voi johtaa samaan lopputulokseen kuin ei-binäärinen asenne yksinkertaisen proposition yhteydessä. Koska voi olla mahdollista selittää toimintaa erilaisia asenne-propositiopareja käyttäen, tulee tällaisessa tilanteessa intentioihin perustuvan selityksen luomisesta tulkinnanvaraista.

List ja Pettit (2011, 28) katsovat funktionaalisen lähestymistapansa vaativan ainoastaan havaittavan käytöksen huomioon ottamista sopivan asenne-propositioparin valinnassa. Intentionaalisen asenteen toimijalle osoittamiseen liittyy usein myös odotuksien muodostamista toimijan toimintakyvyille (*performance*) ja edelleen tietynlaisen asenne-propositioparin valitsemiseen liittyy siis oletus siitä, että toimija on kykenevä siitä suoriutumaan. Toiminnan selittämiseen valittavan parin tulisi olla sellainen, ettei se luo kohtuuttomia odotuksia toimijan kyvyille. Tällöin toimijalta saatettaisiin myös vaatia sellaista toimintaa, johon se ei ole kykenevä. Kohtuuttomien odotusten lisäksi odotukset saattavat olla liian matalalla, jos toimijalta ei vaadittaisi jotain, mihin se kykenee. Tästä voisi seurata esimerkiksi tilanne, jossa tekonsa seuraukset ymmärtämään kykenevä toimija jäisi vaille ansaitsemaansa kiitosta tai tuomiota hänen kykynsä aliarvioineiden toimijoiden taholta. (List & Pettit 2011, 25–29.)

Rationaaliselta toimijalta vaadittujen faktoihin, asenteisiin ja toimintaan suuntautuneiden asenteiden lisäksi List ja Pettit (2011, 29) ottavat esiin kyvyn järkeillä (*reasoning*). Yksinkertainen toimija ei kyseenalaista omaa toimintaansa, kun taas monimutkaisempi toimija siihen kykenee. Yksinkertainen toimija muodostaa uskomuksia vain konkreettisista asioista, mutta ainakin ihmiselle on mahdollista esimerkiksi muodostaa uskomuksia propositioiden ominaisuuksiin liittyen ja ajatella abstrakteja asioita. Kyky järkeillä auttaa pitämään tällaiset monimutkaiset, mutta myös metakielelliset, uskomukset mahdollisimman totuudenmukaisina ja täten vahvistaa toimijan rationaalisuutta. Uskomuksia käsitellään kulloisenkin toimijan käyttämän kielen sanaston ja rakenteiden avulla muodostettuina kuvauksina kohteistaan. Metakielelliset uskomukset kuvaavat puolestaan tämän käytetyn kielen ominaisuuksia. Kyky järkeillä voi auttaa myös toimijuuden tunnistamisessa tilanteessa, jossa toimija epäonnistuu, mutta kykenee tunnistamaan virheensä ja sen perusteella muuttamaan toimintaansa. (List & Pettit 2011, 29–31.)

Markus Schlosserin (2015, 1.) mukaan toiminnan filosofia tarjoaa vakiintuneen määritelmän (*standard conception of agency*) ja teorian (*standard theory of agency*) toimijuudesta. Nämä antavat työkalut toimijuuden arvioimiseksi. Standardimääritelmä vaatii toiminnan selittämistä intentionaalisuuden käsitteitä käyttäen ja standarditeoria puolestaan intentioiden selittämistä toimijan mentaalisista tiloista ja tapahtumista kausaalisesti johtuvina.

Standardimääritelmän ytimessä sanotaan olevan ensinnäkin väite siitä, että käsitys intentionaalisen toiminnasta on perustavanlaatuisempi kuin käsitys toiminnasta sekä toiseksi väite intentionaalisen toiminnan ja syiden pohjalta toimimisen läheisestä yhteydestä. Ensimmäisen väitteen mukaan toiminnalla voi olla useita seurauksia, joita on mahdollista käyttää sen selittämiseen. Osa seurauksista voi olla tahattomia ja osa tarkoituksellisia. Toiminnan intentionaalinen selittäminen vaatii, että toimintaa selitetään ensisijaisesti näiden tarkoituksellisten seurausten avulla. Toisen

väitteen mukaan intentionaalisen toiminnan ja syyn pohjalta toimimisen välillä on läheinen yhteys, eli intentionaalinen toiminta tyypillisesti tapahtuu syiden pohjalta. Tämä syy on mahdollista muotoilla siten, että toimijalla on jokin tavoite ja käsitys siitä, miten toimia sen saavuttaakseen. Standardimääritelmä ei ota kantaa intentionaalisen toiminnan tai syiden pohjalta toimisen luonteeseen ja on siten yhteensopiva erilaisten näitä kuvaavien teorioiden kanssa. Standarditeoria kuitenkin vaatii kausaalisen yhteyden mentaalisten tilojen ja tapahtumien (*mental states and events*) sekä intentionaalisen toiminnan välille. Toimijalla tulee siis olla oikeanlaisia mentaalisia tiloja ja tapahtumia, jotka aiheuttavat toiminnan oikealla tavalla, jotta toimintaa voidaan kutsua intentionaaliseksi ja syiden pohjalta tehdyksi. Toiminnan syytä selitetään sen aiheuttajien mentaalisten tilojen ja tapahtumien avulla, mutta ne myös rationalisoivat toiminnan toimijalle. (Schlosser 2015, 2.)

Mentaaliset tilat liittyvät edustukselliseen mielen teoriaan (*The Representational Theory of Mind*). Mentaalet tilat ovat mielen sisäisiä malleja, jotka niiden kohteesta on muodostettu. Ne voivat olla ajatuksia, uskomuksia, haluja, havaintoja ja kuvitelmia. Mentaalettiin sanotaan myös liittyvän intentionaalisuuden, mikä nähdäkseen vaatii tiedostettua toimintaa niiden muodostamiseksi. Mentaalet tilat ovat suhteessa havaintoihin ja niiden pohjalta tehtyihin mielen sisäisiin kuvauksiin (*mental representations*). Tämän suhteen pohjalta niiden ominaisuuksia, kuten paikkansapitävyyttä, voidaan arvioida. (Pitt 2020, 1.)

Toimijuuden standardimääritelmä kuvailee siis vaatimukset siihen liitettävälle toiminnalle ja standarditeoria toimijan rakenteelle. Usein näiden pohjalta muodostettavan kuvauksen hylkääminen liittyy vain toisen osan hylkäämiseen. Standardimääritelmän kiistämiseksi on muun muassa esitetty, että toiminta voisi joissain tapauksissa olla spontaania ja tapahtua ilman määritelmän vaatimia intentioita. Standarditeoriaa on puolestaan kritisoitu esimerkiksi siitä, että toimijalle asetettavat vaatimukset ovat joko liian matalia tai korkeita. Joidenkin näkemysten mukaan inhimillistä toimijuutta tulisi käsitellä erityisenä ja usein tämä liittyy toimijan pitämiseen persoonana (Schlosser 2015, 2.3). Toimijan persoonana pitämisen merkitystä käsitellen toisaalla (luvut 2.3 ja 3.1.2). Toisaalta on myös esitetty, että mentaalisten tilojen vaatiminen voi tarpeettomasti rajata ulos toimijuuteen kykeneviä ei-inhimillisiä olioita, joilla ei ole mentaalisia tiloja. On myös esitetty, että vähintään osa toiminnasta on mahdollista ja myös tulisi kuvata käyttämättä mentaalisia tiloja. Standarditeorian puitteissa mentaalisten toimien, kuten ajattelun ja päätöksenteon, selittäminen intentionaalisina on vaikeaa. Jaetun ja kollektiivisen toimijuuden tapauksissa on taas kyseenalaistettu mentaalisten tilojen ja tapahtumien yksilöistä koostuville ryhmille osoittamisen järkevyys. (Schlosser 2015, 2.1–2.5.)

Toimijuuden standarditeoria kuuluu joukkoon malleja, joita kutsutaan tapahtumakausaaliksi. Tapahtumakausaalisia malleja Schlosser kuvailee käytössä olevista

laajimmin hyväksytyiksi. Näiden mukaan teon määrittelyminen teoksi vaatii sen olevan tapahtuma, joka voidaan selittää oikeanlaisten toimijan tilojen ja tapahtumien johdosta. Tällaista lähestymistapaa on kutsuttavissa reduktiiviseksi, siinä mielessä, että toimijan rooli redusoidaan näihin tiloihin ja tapahtumiin. Tapahtumakausaalisten teorioiden lisäksi toimijuutta on pyritty kuvaamaan myös toimijakausaalisten mallien avulla. Näissä malleissa toimijuuteen liittyy redusoitumattomissa oleva kyky toimia ja sen harjoittaminen. Tapahtumat ovat toimia, jos ne voidaan selittää toimijuuden kyvyn harjoittamisesta johtuviksi. Volitionistisen mallin mukaan toimijuus tulee selittää käyttäen kuvauksessa volitioita. Volitiot ovat tahdon alaisia mielen sisäisiä tekoja, kuten valinnan tekeminen vaihtoehtojen välillä. Nämä volitiot ovat ainutlaatuisia, itsestään muodostuvia sekä ulkoisista tekijöistä ja suhteista riippumattomia. Tapahtumakausaalisten teorioiden ongelmana ovat olleet poikkeavat kausaaliset ketjut. Tällaisten kohdalla tavoiteltuun tulokseen päädytään ikään kuin vahingossa. Se voi tapahtua johtua esimerkiksi tahdosta riippumattomien liikkeiden tai ennalta-arvaamattomien ulkoisten seikkojen johdosta. Tämän johdosta tapahtumakausaalisen teorian tulee edellyttää, että toimi on mentaalisten asenteiden oikealla tavalla aikaansaama. On myös sanottu, että tapahtumakausaaliset teoriat kuvaavat toimijuutta puutteellisesti käyttämällä kuvaamiseen vain tapahtumaketjuja, minkä seurauksena varsinaista toimijaa ei olisikaan, vaan ainoastaan suoraviivaisesti etenevä ketju tapahtumia. On myös teorioita, jotka kiistävät toimijuuden metafyyssisen kuvauksen mahdollisuuden. Toimijuuden kuvaamiseen liittyy myös kysymyksiä siitä, kuinka kuvata tilannetta, jossa tapahtumalla voi olla useita seurauksia ja kuinka kuvata tilannetta, jossa tietoisesti pidättäytytään toiminnasta. Neurotieteiden saralta on tullut haasteiksi muun muassa tiedostamattomien intentioiden ja automaattisten prosessien selittäminen. Keskusteltu on myös oman toimijuuden tiedostamisen vaikutuksista sekä havainnoinnin ja huomion merkityksestä. (Schlosser 2015, 3.1–4.6.)

Nähdäkseni Listin ja Pettitin käyttämä malli on yhteensopiva toimijuuden standardimääritelmän ja -kuvauksen kanssa. Se sisältää toiminnan selittämisen intentioiden avulla ja edelleen näiden intentioiden selittämisen mentaalisten tilojen avulla. Vaikka vaihtoehtojakin olisi, pysyttäydyn pääasiallisesti tässä tutkielmassa Listin ja Pettitin tavoin toimijuuden funktionaalisessa selitysmallissa. Toimijuuden havaitseminen monimutkaisten ja toiminnalliselta rakenteeltaan merkittäväällä tavalla itsen kanssa erilaisesta oliosta vaikeutuisi mielestäni tarpeettomasti ja muuttuisi kenties mahdottomaksi, jos tulkinta vaatii toiminnalliselta rakenteelta joitain tarkkoja ominaisuuksia. Näin ollen toimijuuden tulkitsen vaativan rationaalisuutta ja mahdollisuutta valita toiminnasta vapaasti. Näistä ensimmäisen kuvailussa käytettyjen kuvaavien tilojen tulee vastata mahdollisimman hyvin todellisuutta. Listin ja Pettitin mukaan kyky järkeilyyn on tätä mahdollistamassa. Motivoivat tilat puolestaan sisältävät toi-

veen nykyisen asiointilan muuttamisesta siten mahdollistaen toiminnan. Vapaus valita toiminnasta mahdollistaa itsenäisen toimijuuden tulkitsemisen. Näin ollen toimijalla on kyky hyvin hahmottaa ympäristöönsä ja tahtoa siihen muutoksia sekä myös toteuttaa niitä.

2.3 Moraalinen yhteisö ja yksilön vastuu

Edellä moraalisen toimijuuden ehtoja on kuvattu pääasiassa yksittäisen toimijan perspektiivistä. Moraalinen toiminta tapahtuu kuitenkin useimmiten yhteisössä tai sen voidaan jopa sanoa vaativan moraalisen yhteisön olemassaoloa. Usein toiminnan vaikutusten kohde pystyy yhdistämään ne toimen tekijään. Toiminnalla voi olla kuitenkin moraalisia vaikutuksia, vaikkei näin olisikaan. Esimerkiksi lukitsemattoman pyörän varastaminen silloin, kun kukaan ei ole näkemässä, sisältää myös moraalisia vaikutuksia. Näin on, vaikkei pyörän omistaja, tai kukaan ulkopuolinenkaan, varkaan henkilöllisyyttä tietäisi. Omistaja ja varas ovat kuitenkin yhteydessä yhteisön välityksellä ja heidän toimintansa vaikuttaa siihen. Moraalinen yhteisö muodostuu kaikista niistä moraalista toimijoista, jotka ovat keskenään vuorovaikutuksessa. Perinteisesti moraalista toimijoina on pidetty lähinnä riittävillä kyvyillä varustettuja ihmisiä, mutta enenevässä määrin pohditaan myös muunlaisten moraalisten toimijoiden mahdollisuutta. Erilaisten toimijoiden moraaliset yhteisöt voivat olla kuitenkin keskenään erilaisia ja yksittäisenkin toimijan kannalta relevantti moraalinen yhteisö voi vaihdella eri tilanteissa. Vaikkapa antiikin Kreikassa moraalisen yhteisön määrittäminen oli epäilemättä huomattavasti toisenlaista kuin nykyaikana jo siitä syystä, että suurin osa ihmisistä oli tekemisissä selvästi nykyistä rajallisemman ihmisjoukon kanssa. Toisaalta antiikin Kreikassa edes kaikkia ihmisiä ei välttämättä luettu moraaliseen yhteisöön kuuluviksi. Muiden muassa moderni teknologia ja kaupungistuminen ovat tuoneet valtaosalle ihmisistä enemmän tilanteita, joissa ollaan tekemisissä entuudestaan tuntemattomien ihmisten kanssa. Erityisesti teollisen vallankumouksen jälkeen on ollut mahdollista, että yksittäisen toimijan teoilla on jopa maailmanlaajuisia vaikutuksia, minkä lisäksi tieteen ja koulutuksen edistys ovat lisänneet yleistä tietoisuutta maailmasta. On mahdollista ajatella, että kaaosteorian perhosvaikutuksen tavoin kaikki teot vaikuttavat jollain tavalla kaikkiin. Tällaisten vaikutusten arvioiminen ei kuitenkaan inhimillisesti ole mahdollista. Koska tekojen täydellisen ymmärryksen edellyttäminen ei ole täten kohtuullista, yhdistyy kysymys tältä osin moraalista toimijana pitämisen yksilölle osoittamiin vaatimuksiin. Moraaliselta toimijalta vaadittavien kykyjen määrittely on normatiivinen kysymys ja se voi vaikuttaa myös toimijana pitämisen mukana tuleviin velvollisuuksiin ja oikeuksiin. Eri aikoina ja erilaisissa yhteyksissä on

varmasti esitetty monenlaisia vaatimuksia moraaliselle toimijalle. Eettiset teoriat harvoin ottavat yksiselitteisesti kantaa siihen, mikä on riittäväksi katsottava kykyjen taso, jota toimijalta tulisi vaatia.

Moraalinen yhteisö koostuu siis moraalisisista toimijoista, jotka ovat keskenään vuorovaikutuksessa. Yksittäisen toimijan ominaisuuksien lisäksi moraalisen yhteisön kohdalla merkittäviksi nousevat juuri toimijoiden väliset suhteet. Moraalisten toimijoiden väliset suhteet ovat molemminpuolisia, mutta usein kuitenkin asymmetrisiä. Esimerkiksi John Locke (1995, 88–104) kuvaa tällaisia asymmetrisiä suhteita. Locke mainitsee joitain syitä, joiden johdosta ihmiset eivät voi olla kaikin puolin täysin tasa-vertaisia. Tällaisia syitä voisivat olla hyveellisyys, ikä, arvostettu tehtävä, ansioituneisuus, syntyperä ja hyödyn saaminen jonkin toisen ansiosta. Locke kuitenkin erityisesti tuo esiin vanhemman ja lapsen suhteen. Hänen mukaansa poika on isänsä vallan alainen, kunnes iän ja ymmärryksen kasvu mahdollistavat itsenäistymisen. Täten pojalta vaaditaan isän kunnioittamista, mutta isältä puolestaan vaaditaan tarjoamaan pojalle huolenpitoa niin kauan kuin tämä on heikko ja kasvatusta kunnes tämä ei ole enää ymmärtämätön.

Myöskään suhteet eri toimijoihin eivät ole keskenään samanlaisia. Esimerkkinä tästä voi pitää vaikka Adam Smithin kuvauksia eri toimijoiden välillä tuntemista yhteistunteista. Hänen mukaansa ihminen tuntee parhaimmin itsensä ja omat tunteensa, mutta niiden avulla hän voi muodostaa käsityksiä muiden tunteista ja edelleen ikään kuin tuntea toisten tunteita. Näitä toisten puolesta tunnettuja tunteita hän kutsuu heijastuksen kaltaisiksi ja näiden heijastettujen tunteiden voimakkuus riippuu siitä, kuinka läheinen alkuperäinen tuntija on heijastuksen tuntevalle. Samassa taloudessa asuvia, erityisesti perheenjäseniä, kohtaan myötätunto on vahvinta, mutta pitkäaikainen ystävyys, tai jopa samassa naapurustossa asuminen voivat myötätuntoa vahvistaa. Smith kuvaakin kiintymystä tottumukseksi tulleeeksi myötätunnoksi. Smithin mukaan myötätunto on tärkeää, koska yleiset säännöt vaikuttavat erityisen kunnollisiin ja velvollisuudentuntoisiin ihmisiin vain heikosti. Paljot kokemukset ja pitkä tunteminen mahdollistaisivat toisiinsa kunnioittavasti suhtautuvien ihmisten välille suhteen, jossa molemmat osapuolet voivat luottaa siihen, ettei toinen tule häntä loukkaamaan. Tällaista suhdetta Smith pitää erityisen ylevänä. Yhteisöihin kohdistuvien tunteiden voimakkuuden Smith sanoo olevan myös riippuvaisia sen ja yksilön välisen suhteen tiiveydestä. (Smith 2003, 217–226.)

Yksilöillä voi olla useanlaisia moraalisia velvoitteita (*obligation*). Tällaisia voivat olla esimerkiksi lupauksen pitäminen, haitan aiheuttamisen välttäminen, vääryydellä saatujen etujen palauttaminen, lähimmäisten suosiminen kohtuullisessa määrin, avuntarvitsijoiden auttaminen ja vanhojen vääryyksien hyvittäminen (Collins &

Lawford-Smith 2016, 38). Velvoite ja vastuu (*responsibility*) eivät välttämättä kuitenkaan ole synonyymejä. Velvoitteet suuntautuvat ensisijaisesti tulevaisuuteen, mutta vastuu voi koskea myös menneitä tapahtumia (Wringe 2016, 474).

Listin ja Pettitin (2011, 173) mukaan *persoonana* on sellainen toimija, joka kykenee sitoutumaan velvollisuuksiin toisia kohtaan ja pystyy niistä vastaamaan myös tulevaisuudessa. Kyky vastata velvollisuuksistaan tulevaisuudessa vaatii identiteetiltä säilyvyyttä. Listin ja Pettitin näkemystä ryhmien käsittelemistä persoonana kuvailen myöhemmin (luku 3.1.2) tarkemmin. Mutta mikä on persoonuuden ja moraalisen yhteisön jäsenyyden yhteys? Yleisesti *moraaliseksi persoonaksi* kutsutaan sellaista toimijaa, jonka täysi moraalinen asema myönnetään (Jaworska & Tannenbaum 2021, 2). Vaikka List ja Pettit (2011, 180) eivät korporaatioille yksilöiden kanssa samanlaisia oikeuksia ole valmiita myöntämään, he kuitenkin pitävät niiden persoonuutta mahdollisena. Tätä tulkitsen siten, että Listin ja Pettitin *persoonana* ei sisällä vaatimusta täydestä moraalisesta asemasta ja katson siitä seuraavan myös, että he hyväksyvät myös toimijoiden eri tasoiset moraaliset asemat (Jaworska & Tannenbaum 2021, 3). Jos moraalisen yhteisön tulkitaan koostuvan persoonista ja näiden persoonien tasot vaihtelevat, tulee moraalisen yhteisön tarkasta määrittämisestä hankalaa. Nähdäkseni persoonana pitäminen kuitenkin oikeuttaa Listin ja Pettitin mukaan toimijan moraalisen yhteisön jäsenyyteen, vaikka jäsenet olisivatkin keskenään erilaisia.

Yhden tulkinnan toimijuuden normatiivisille vaatimuksille voi tehdä myös institutionaalisen lainsäädännön pohjalta. Lait ja säännöt eivät suinkaan ole identtisiä moraalin kanssa, mutta mielestäni on perusteltua väittää, että ainakin demokraattisessa yhteiskunnassa laki jollain tavalla kuvastaa kyseisen yhteiskunnan moraalisia arvoja. Tulkitsen tässä lakien olevan sääntöjen erikoistapauksia, jotka muun muassa säädetään määrättyssä järjestyksessä ja joiden noudattamatta jättämiselle on ennalta määritelty seuraamus. Yhteiskunta ei myöskään ole sama asia kuin moraalinen yhteisö, mutta sen avulla voidaan luoda rajattu yhteisö, jonka jäsenille voidaan antaa sääntöjä keskinäistä kanssakäymistä ohjaamaan. Yhteisön jäsenmäärän kasvaessa lisääntyy myös keskenään ristiriitaisten henkilökohtaisten intressien määrä ja näiden arvioiminen vaikeutuu. Yhteisön määrittämät säännöt helpottavat yksittäisen toimen sopivuuden arviointia tarjoamalla valmiin mallin ainakin osaan niistä tilanteista, joissa toimijoiden intressit ovat keskenään ristiriitaisia. Yksittäinen toimija voi kuulua useisiin yhteisöihin, jotka voivat olla sisäkkäisiä, osittain päällekkäisiä, tai täysin erilisiä. Eri yhteisöiden sisällä sen jäseniin kohdistuvat säännöt voivat vaihdella ja yhteisöiden toiminnallinen rakenne vaikuttaa siihen, kuinka hyvin nämä säännöt vastaavat niiden jäsenten moraalisia arvoja. Yksittäinen toimija voi kuulua myös sellaisiin ryhmiin, joiden häntä ohjaavat säännöt ovat keskenään ristiriitaisia. Esimerkiksi lääkäri voi kuulua yhteiskuntaan, joka pitää aborttia hyväksyttävänä, mutta myös uskonnolliseen yhteisöön, joka pitää sitä tuomittavana. Lait ja säännöt ovat myös vakiintuneita,

eivätkä ne kykene muuttumaan yhtä nopeasti kuin yksittäisen toimijan moraaliset arvostelmat. Yksittäisten toimijoiden välisten suhteiden monimutkaisuus voi myös vaatia yhteisön säännöiltä joidenkin asioiden huomiotta jättämistä. Kaikkien mahdollisten tilanteiden huomioiminen sääntöä luodessa voisi tehdä siitä liian monimutkaisen, joten se voi olla välttämätöntä muotoilla jossain määrin epätarkasti. Toisaalta riittävän yksimielisyyden puute jonkin asiointilan sopivuudesta voi johtaa joidenkin vuorovaiikutustilanteissa kohdattavien ongelmien jäämisestä sääntöjen vaikutusalueen ulkopuolelle. Lait ja säännöt eivät siis kykene täydellisesti kuvaamaan yhteisön moraalisia arvoja. Nähdäkseni jäsenten näkemykset huomioon ottava yhteisö pyrkii kuitenkin luomaan ainakin jossain määrin sen jäsenten enemmistön arvoja kuvastavia lakeja ja sääntöjä.

Suomen rikoslakia esimerkkinä käyttäen käsittelen seuraavaksi moraalisen yhteisön ja vastuussa pitämisen määrittelyä lain pohjalta. Käytän tähän lain 1 luvun määrittelyä lain soveltamisalasta sekä 3, 4 ja 6 lukujen kuvauksia toimijan vastuussa pitämisestä ja rankaisemisesta niiltä kohdin kuin niistä näen olevan tehtävissä moraaliseen yhteisöön liittyviä päätelmiä. Laissa puhutaan Suomesta ja sen kansalaisista, mutta nämä eivät siis ole identtisiä moraalisen yhteisön tai sen jäsenten kanssa. Sekä Suomi että sen kansalaiset voidaan nähdä moraalisen yhteisön jäseniksi, mutta tämän lisäksi siihen voi kuulua myös tietyin ehdoin muitakin (ks. esim. Rikoslaki 39/1889).

Lain soveltamisalan kuvaus 1 luvussa (1–2 §, 10 §) tekee maantieteellisiä rajauksia sille, missä tapahtuviin rikoksiin lakia sovelletaan. Tämän perusteella moraalisen yhteisön jäsenyyteen liittyy yhteys Suomen hallinnoimaan alueeseen ja lähtökohtaisesti tällaisella alueella toimivat olisivat siis moraalisen yhteisön jäseniä. Joissain tapauksissa lakia voidaan soveltaa myös Suomen hallinnoiman alueen ulkopuolellakin tapahtuvaan toimintaan. Tällöin toiminnan täytyy olla kohdistunut Suomeen, sen kansalaiseen, tai olla sen kansalaisen suorittamaa. Lisäksi näihin tapauksiin liittyy rikosten vakavuuteen liittyviä vaatimuksia (3–6 §, 11 §). Tästä voinee päätellä ainakin sellaisia oletuksia, että ryhmän jäsenen ei tarvitse olla Suomen kansalainen, mutta toimiminen Suomen hallinnoimalla alueella liittyy toimijan kiinteämmin ryhmään ja vaatii tältä enemmän. Lisäksi tietyt Suomen ulkopuolella tapahtuneet vakavat rikokset voivat tulla lain soveltamisalan piiriin kansainvälisten sopimusten perusteella. Täten relevantin moraalisen yhteisön voi kai katsoa olevan erityisen vakavaksi katsottavien tekojen kohdalla laajempi kuin lievempien kohdalla. Suomen lakia ei kuitenkaan sovelleta, tietyin poikkeuksin, Suomen ulkopuolella tapahtuneisiin rikoksiin, jos niitä on jo paikallisesti käsitelty. Suomen kansalaisenkin voi tällöin katsoa toimineen toisen moraalisen yhteisön jäsenenä (§13). (Rikoslaki 39/1889. 1 Luku 1–6 §, 10–11 §, 13 §.)

Edellä esitetyt moraaliseen yhteisöön ja sen jäsenyyteen liittyvät vaatimukset liittyisivät siis lähinnä toimijan suhteeseen ympäristöönsä, kuten tämän sijaintiin ja toimien toisille aiheuttamiin vaikutuksiin. Toimijana pitämiseen liittyviin kykyihin

kohdistuvia vaatimuksia puolestaan tarkastelen lain rikosoikeudellista vastuuta ja vastuusta vapautumista koskevien lukujen pohjalta.

Lain mukaan teon tekijä on mahdollista tuomita vain tekohetkellä tuomittavana pidettävästä teosta ja siinä tapauksessa, että teon tuomittavuus on tekohetken jälkeen muuttunut, pitää arvioinnissa käyttää tekijän kannalta lievempää arviointitapaa (§1-2). Toimen tekemättä jättäminen voi myös tulla tuomittavaksi. Tästä seuraa toimijalle velvoite ja sen myötä oletus kyvystä seurata ympäristönsä tapahtumia ja myös joissain tilanteissa toimia tietyllä tavalla (§3). Vastuuikärajaa ja syyntakeisuutta koskevassa lainkohdassa määritellään vastuullisuuden vaativan 15 vuoden ikää sekä riittävää kykyä hallita tekojaan ja ymmärtää niiden seurauksia (§4). (Rikoslaki 39/1889. 3 Luku 1-4 §.)

15 vuoden ikäraja sisältää ilmeisen oletuksen siitä, että pääsääntöisesti ihmiset ovat tarpeeksi kyvykkäitä hallitsemaan käyttäytymistään ja hahmottamaan toimiansa seurauksia. Vaatimuksen riittäväksi katsottavalle kyvyille hallita toimintaa ja hahmottaa tekojen seurauksia voi muotoilla myös toimijuutta käsittelevässä kappaleessa käytettyjen mentaalisten tilojen avulla. Näitä käsitteitä käyttäen laki vaatisi toimijalta kykyä muodostaa kuvaavia ja motivoivia tiloja. Tämä ikäraja ei kuitenkaan ole ainoa laissa määritelty. Joidenkin oikeuksien, kuten äänioikeuden, vaatimuksina on 18 vuoden ikä ja väkevien alkoholijuomien ostaminen edellyttää 20 vuoden ikää. Näin ollen voidaan nähdäkseni sanoa, että erilaisten oikeuksien katsotaan vaativan erilaisia kykyjä.

Teon tuomittavuuteen vaikuttaa se, pidetäänkö sitä tahallisenä vai tuottamuksellisenä (Rikoslaki 39/1889. 3 Luku 5-7 §). Näihin osaltaan liittyvät oletukset toimijan riittävästä kyvystä arvioida tekojen vähintään todennäköisiä tai mahdollisia seurauksia.

Moraaliselle toimijuudelle esitettyjä ehtoja olivat toimiminen moraalisia valintoja edellyttävässä ympäristössä, kyky arvioida tekojen seurauksia ja mahdollisuus vapaasti päättää toiminnastaan. Kahteen ensimmäiseen ehtoon liittyviä lain vaatimuksia on jo edellä kuvattu. Kolmatta näistä voidaan tulkita käsiteltävän ainakin rangaistuksen määräämistä käsittelevässä lain 6 luvun rangaistuksen lieventämisperusteita käsittelevässä kohdassa. Ensimmäisenä tällaisista perusteista on mainittu ”rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka” (Rikoslaki 39/1889. 6 Luku 6 §). Tämä on tulkittavissa siten, että jostain seurauksesta kausaalisessa vastuussa pidettävä toimija ei kuitenkaan olisi ainakaan täydessä moraalisisessa vastuussa sellaisesta teosta, jonka tekemisestä ei ole vapaasti saanut päättää.

Toimijalle ei tule esittää sellaisia velvoitteita, joita tämä ei kykene täyttämään (Smith 1961). Asymmetrisessä suhteessakin toimijoille tulisi esittää vaatimuksia vain heidän kykyjensä mukaan, joten suhteen osapuoliin kohdistuvat vaatimuksetkin voivat täten olla toisistaan poikkeavat. Toisen osapuolen, joissain tapauksissa myös

omien, kykyjen tunnistaminen ei välttämättä ole kuitenkaan helppoa ja erityisesti itseä kyvykkäämmän toimijan kykyjen arviointi saattaa olla joskus jopa mahdotonta. Esimerkkinä tällaisesta kykyjen tunnistamiseen liittyvästä vaikeudesta voi käyttää psykologiassa ylivertauusvinoumaksi kutsutaan taipumusta, jossa kyvyiltään heikot toimijat eivät kykene oikein tunnistamaan kyvykkyytensä tasoa oikein ja omia kykyjään yliarvioidessaan usein aliarvioivat itseään kyvykkäämpien kykyjä (Kruger & Dunning 1999). Toisaalta on myös mahdollista yliarvioida itseä heikommilla kyvyillä varustetun toimijan kykyjä, jos tälle oletetaan sellaisia kykyjä, joita itsellä on. Varmasti suurin osa pienten lasten kanssa tekemisissä olleista tunnistaa tilanteita, joissa lapselta on vaadittu enemmän kuin tämän kehitystaso olisi edellyttänyt. Vaikeudet toimijoiden kykyjen tunnistamisessa vaikuttaisivatkin siis useissa tilanteissa mahdollistavan näille vääränlaisten vaatimusten asettamisen.

Moraalinen yhteisö siis muodostuu jäsenistä, joiden välillä on keskinäisiä velvoitteita ja vastuita. Sen jäsenten tulee siis kyetä tulemaan toimeen näiden velvoitteiden ja vastuiden kanssa. Persoonana voidaan pitää tähän kykenevää toimijaa, joten persoonana pitämisestä vaikuttaisi siis seuraavan ainakin jonkinlainen jäsenyys moraalisisessa yhteisössä. Persoonuuden määrittäminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista, erityisesti silloin, kun toimijoiden ominaisuudet ovat huomattavan erilaiset. Täten vaadittavien kykyjen määrittäminen voi vaatia ainakin jossain määrin mielivaltaisten rajojen asettamista (Ikäheimo 2006, 100). Persoonuuden määrittämisessä myös määrittäjän arvostukset vaikuttavat rajojen asettamiseen.

3 KAUPALLISTEN KORPORAATIOIDEN MORAALINEN VASTUU

Edellisessä osassa käsittelin toimijuutta ja moraalista vastuuta ensisijaisesti yksilötoimijan kannalta. Nyt siirryn käsittelemään ryhmien, ja erityisesti kaupallisten korpORAATIOIDEN, pitämistä toimijoina sekä moraalisesti vastuussa. Kuvailen teorioita kollektiiviseen toimintaan liittyen, minkä jälkeen siirryn tarkastelussa käsittelemään korpORAATIOITA. Listin ja Pettitin teoria on käsittelyssä keskeisellä sijalla, koska se muodostaa nähdäkseni yhtenäisimmän kuvan ryhmien moraalisisessa vastuussa pitamisestä. Käsittelen ensin Listin ja Pettitin mallia, minkä jälkeen esittelen joitain muita teorioita kollektiivisesta toiminnasta ja heidän malliinsa kohdistettua kritiikkiä. Lopuksi perehdyn vielä nimenomaisesti kaupallisten korpORAATIOIDEN ominaispiirteisiin ja niiden vaikutuksiin moraalisen vastuun kannalta sekä pohdin minkälaisia käytännöllisiä vaikutuksia kaupallisten korpORAATIOIDEN moraalisesti vastuussa pitamisestä voisi seurata.

3.1 Ryhmien moraalinen vastuullisuus Listin ja Pettitin mallissa

Erilaisia ryhmiä on olemassa lukematon määrä. Ryhmät voivat olla hyvinkin vapaa-
muotoisia ja löyhästi määriteltyjä, tai tarkkarajaisia ja tiukasti tiettyä tarkoitusta varten muodostuneita. Ryhmien monimuotoisuus vaikuttaa myös niiden moraalisesti vastuullisina pitämisen käsittelyyn. Tähän liittyen esittelen ensin Listin ja Pettitin näkemyksen siitä, minkälaista ryhmää voidaan ensinnäkin pitää toimijana. Tämän jälkeen käsittelen heidän näkemystään toimijana pidettävän ryhmän moraalisesti vastuullisena pitämisen edellytyksiä ja sen vaikutuksia.

3.1.1 Ryhmien toimijuus

List ja Pettit (2011, 31) aloittavat kuvauksena ryhmätoimijoista tekemällä erottelun ryhmien (*groups*) ja joukkioiden (*mere collections*) välille. Joukkio on joukko ihmisiä, jotka ovat toisiinsa yhteydessä enemmän tai vähemmän sattumanvaraisesti ilman tietoisista tarkoitusta, eikä joukkiolla ole ajallista jatkuvuutta. Esimerkkinä tällaisesta voivat olla vaikka samaan aikaan linja-autoon osuneet matkustajat. Ryhmäksi he puolestaan kutsuvat sellaista ihmisjoukkoa, jolla on yksittäisestä jäsenestä riippumaton pysyvä identiteetti. Tällaisia voivat olla vaikkapa kansakunnat, organisaatiot ja yritykset. Ryhmiäkin on erilaisia. Ryhmän osaksi voidaan päätyä ilman omaa valintaa tai tietoisin valinnan seurauksena. Ryhmän jäsenyys voi olla yksilön identiteetin kannalta enemmän tai vähemmän vaikuttava. Kaikki ryhmät eivät kuitenkaan ole ryhmätoimijoita. Ryhmän täytyy täyttää toimijuuden edellytykset ollakseen ryhmätoimija. Ryhmän tulee siis olla järjestynyt siten, että sillä voi olla kuvaavia ja motivoivia tiloja sekä kyky käsitellä niitä ja toimia toimijan tavoin. List ja Pettit (2011, 32) eivät usko joukkojen kykenevän ryhmätoimijuuteen. Heidän mukaansa näiden identiteetiltä puuttuu jatkuvuus, jonka avulla toimija on tunnistettavissa. Ryhmä voisi mahdollisesti olla toimija myös ilman yhteistä intentiota. Tähän voitaisiin päätyä ainakin kahdella mahdollisella tavalla. Ryhmä voisi muodostua kulttuurisen tai biologisen kehityksen seurauksena siten, että jotkin jäsenet valikoituisivat tiettyjä tehtäviä hoitamaan yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. Nämä jäsenet eivät välttämättä olisi edes tietoisia ryhmän toimijuudesta. List ja Pettit (2011, 33) eivät kuitenkaan kykene ihmisten osalta kuvittelemaan sopivaa esimerkkiä, mutta mehiläisyhteiskunnan he ajattelevat toimivan tällä tavoin. Toinen vaihtoehto ryhmän toimijuudelle olisi sellainen, jossa ryhmän jäsenistä ainoastaan toimintaa ohjaavat jäsenet olisivat ryhmän tavoitteista tietoisia. Tällaisessa ryhmässä jäsenet eivät olisi yhteydessä kuin pieneen osaan ryhmän jäsenistä. Tavoitteen saavuttamiseen tarvittavat toimet olisi jaettu osiin siten, että niitä suorittaville jäsenille ei muodostu kuvaa koko ryhmän tavoitteesta. Tällaisessa tapauksessa ryhmän tavoitteesta olisivat tietoisia ainoastaan toimintaa ohjaavat jäsenet, ja joukkoa voisi kutsua ryhmäksi vain kapeassa merkityksessä. (List & Pettit 2011, 31 – 33.)

Yhteiselle intentiolle esitetään neljä ehtoa. Ensiksikin ryhmän jäsenillä tulee olla intentio pyrkiä kohti yhteistä tavoitetta. Toiseksi ryhmän jäsenillä tulee olla intentio pyrkiä täyttämään heille annettu osuus tavoitteen aikaansaamisessa. Kolmanneksi ryhmän jäsenten tulee olla muodostaneet edellä mainitut intentiot ainakin osittain joutuessaan uskosta siihen, että muutkin muodostavat samanlaisia intentioita. Neljänneksi ryhmän jäsenten keskuudessa tulee näiden aiempien kohtien olla yleisesti tiedossa. Jäsenet siis uskovat ensimmäisten ehtojen tulevan täytetyksi ja myös toisten uskovan heidän uskovan näin olevan. Ryhmän tavoite voi rajautua hyvinkin kapeaksi. Ryhmän jäsenillä voi olla sellaisia intentioita, joita muut ryhmän jäsenet eivät hyväksy.

Ryhmällä voi myös olla tavoitteita, joita yksittäiset jäsenet eivät hyväksy, mutta toimivat ryhmän mukana esimerkiksi pakon seurauksena tai paremman vaihtoehdon puutteessa. Voi olla myös mahdollista, etteivät kaikki jäsenet osallistu ryhmän toimintaan, mutta Listin ja Pettitin määrittely yhteisen intension pohjalta toimivalle ryhmälle vaatii vain sen, että ryhmän toiminta on seurausta intentioista, jotka edes osa sen jäsenistä jakaa. (List & Pettit 2011, 33 – 35.)

List ja Pettit sanovat olettavansa, että yhteisen intension omaavan ryhmän jäsenyyden riittävänä ja välttämättömänä ehtona on toimiminen joko yhdessä tai molemmissa kahdesta mahdollisesta roolista jäsenenä. Jäsen voi olla mukana antamassa ryhmälle oikeutuksen (*authorizing*). Tällöin hän voi esimerkiksi sallia ryhmän puhua omasta puolestaan jossain tietyssä asiassa, tai vaikka antaa tämän käyttää osuuttaan ryhmän käytössä olevista resursseista tavoitteiden saavuttamiseksi. Ryhmän jäsen voi myös olla aktiivinen ja käytännössä osallistua sen toimintaan tekemällä tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittavia toimia. Kummassakin roolissa toimiminen vaatii kuitenkin ryhmän hyväksynnän, jotta kyseessä olisi ryhmän jäsenyys. Yhdessä roolissa toimimisen sanotaan siis riittävän jäsenyyteen, mutta usein jäsenet toimivat kuitenkin molemmissa. Yksittäisten jäsenten roolien jakautuminen vaihtelee ja ryhmiä onkin mahdollista erotella toisistaan tämän perusteella. On mahdollista kuvitella, että ryhmä valitsisi keskuudestaan diktaattorin, joka olisi ainoana ryhmän aktiivinen jäsen ja muut olisivat vain oikeuttamassa ryhmää. Toisessa ääripäässä olisi ryhmä, jossa olisi vain muutama ryhmän oikeuttava jäsen, ja muut olisivat esimerkiksi palkattuja tekemään käytännön toimet. Nähdäkseni Listin ja Pettitin (2011, 36) kuvaileman kaltaista ryhmää voisi edustaa vaikka suosittu rokkiyhtye, jossa oikeuttavina jäseninä olisivat lähinnä yhtyeen muusikot, mutta valtavien stadionkiertueiden toteuttamiseen tarvittavat sadat palkolliset olisivat ryhmässä lähinnä aktiivisessa roolissa. Tällaisen ryhmän toiminnan List ja Pettit sanovat olevan mahdollista tulla kuvatuksi myös ilman yhteisiä intentioita. Useimmiten jäsenet kuitenkin toimivat ryhmässä molemmissa rooleissa, mutta heidän osansa ryhmässä vaikuttaa kummankin roolin suuruuteen. Esimerkiksi kaupallisen yrityksen työntekijöiden enemmistön aktiivinen rooli on usein oikeuttavaa suurempi ja uskonnollisessa yhteisössä puolestaan aktiivisessa roolissa olevien jäsenten määrä on useimmiten sitä oikeuttavien jäsenten määrää pienempi. (List & Pettit 2011, 35 – 36.)

Toimijana pitäminen vaatii ryhmältä ainakin hivenen rationaalisuutta. Täten sen jäsenten tulisi järjestyä siten, että ryhmä pyrkii mahdollisuuksiensa rajoissa toimijalta vaadittavat asenteet toimintaa, asenteita ja faktoja kohtaan riittävällä tavalla muodostamaan. Faktoihin kohdistuvien asenteiden tulee pyrkiä muodostamaan ryhmälle mahdollisimman tarkka kuvaus ympäristöstään. Tämän oletetaan vaativan havain- toja ryhmän jäseniltä ja kykyä näiden käsittelemiseksi. Toimintaan kohdistuvien asen-

teiden tulee olla sellaisia, että ryhmä kykenee joukostaan osoittamaan jäseniä yksittäisiä toimia hoitamaan ja mieluusti siten, että yksittäinen jäsen on mahdollista korvata toisella, jos hän ei tehtävästään suoriudu. Asenteisiin kohdistuvien asenteiden tulee puolestaan olla sellaisia, että ne mahdollistaisivat yksittäisten jäsenten haluista sekä uskomuksista järkevän ja yhtenäisen kokonaisuuden muodostamisen. Ryhmien kohdalla erityisesti tämän viimeksi mainitun ehdon täyttämisen sanotaan vaativan joustamista joistain näennäisesti uskottavista vaatimuksista. (List & Pettit 2011, 36 – 37.)

Listin ja Pettitin kuvaus ryhmätoimijuudesta, ja erityisesti yhteisten intentioiden ohjaamasta sellaisesta, tekee oletuksen siitä, että ryhmien tulee olla järjestäytyneitä binääriset asenteet mahdollistavalla tavalla. He pitävät toisenlaistenkin asenteiden olemassaoloa mahdollisena, mutta keskittyvät nimenomaan binäärisiin asenteisiin. Yksilöiden ei-binäärisiä asenteita he eivät pidä ongelmallisena, koska ei-binäärisiä asenteita on mahdollista ilmaista myös binääristen propositioiden avulla. Lisäksi ryhmän asenteiden muodostaminen vaatii kommunikaatiota jäsenten asenteiden välittämiseksi ja tässä yhteydessä esimerkiksi yksittäisten jäsenten ei-binääriset asenteet jonkin asiointilan todennäköisyyttä kohtaan yksinkertaistuvat binäärisiksi kyllä/ei -asenteiksi. Usein myös kommunikaation muoto, kuten päätöksestä äänestäminen, vaatii jäseneltäkin binäärisen asenteen muodostamista. Ryhmien asenteiden kuvailuunkin pääsääntöisesti olevan binäärisiä. (List & Pettit 2011, 38 – 39.)

Kaikista aiemmin kuvatuista joukoista List ja Pettit keskittävät tarkastelunsa yhteisten intentioiden pohjalta toimiviin ryhmiin. Metodologisesti ryhmien käsittelemisen toimijoina vaatii intentionaalisten asenteiden osoittamista niille. Heidän mukaansa ryhmää voi pitää toimijana, jos se kykenee havaitsemaan epäjohtonmukaisuudet ja muut järjenvastaisuudet asenteissaan edelleen pyrkien niitä korjaamaan paremmin sopiviksi. Annettuun määrittelyyn sopivia ryhmiä on paljon ja niiden voidaan katsoa jakautuvan ainakin kolmeen kategoriaan, jotka liittyvät poliittiseen, taloudelliseen ja kansalaistoimintaan. Poliittisiin ryhmiin katsotaan kuuluvan esimerkiksi poliittisia puolueita sekä erilaisia hallinnollisia elimiä ja organisaatioita. Epäjohtonmukaisuudet poliittisten ryhmien ja näiden jäsenten asenteiden välillä vaikeuttavat niiden toimintaa. Pienten ryhmien kohdalla epäjohtonmukaisuuksien korjaaminen on yksinkertaisempaa, joten se helpottaa myös niiden käsittelemistä toimijoina. Kuitenkin valtion kaltaiset suuretkin poliittiset ryhmät voivat pyrkiä johtonmukaisuuttaan ylläpitämään muun muassa säännöllisten vaalien avulla. Taloudellisiin ryhmiin voi kuulua yritysten lisäksi vaikkapa ammatti- ja muita etujärjestöjä. Näistä juuri kaupallisia yrityksiä kutsutaan välineellisesti rationaalisten ryhmätoimijoiden mallikappaleiksi. Kansalaistoimintaan liitetyt ryhmätoimijat voivat olla osaltaan myös poliittisia, mutta ne voivat myös olla keskittyneitä harrastustoimintaan tai hyväntekeväisyyteen. Tällaiset ryhmät voivat olla hyvin epämuodollisia tai oppilaitosten ja seurakuntien tavoin hyvinkin muodollisesti järjestyneitä. (List & Pettit 2011, 39 – 40.)

Listin ja Pettitin käyttävät ryhmien moraalisen toimijuuden osoittamiseen loogista todistusta. Tästä johtuu se, että heidän mallinsa aiemmin kuvatulla tavalla edellyttää toimijan intentionaalisilta asenteilta mahdollisuutta muotoilla ne propositioiksi. Käsitteiden loogisen todistuksen tässä pintapuolisesti, koska teoriaa kohtaan osoitettu kritiikki on käsittääkseni kohdistunut teorian alkuoletuksiin eikä loogisen käsittelyn pätevyYTEEN.

Ryhmätoimijan rationaalisuuden mahdollistamiseksi List ja Pettit esittelevät mallin asenteiden kasautumisesta (*attitude aggregation*). Sen mukaan yksittäisten toimijoiden asenteet voisivat kasautua siten, että ne muodostavat ryhmälle oman asenteen. Tähän liittyy joitain ongelmia, joita he ovat käsitelleet. He esittelevät ensin ongelman, joka liittyy enemmistöpäätöksiin ryhmän asenteiden muodostamisessa. Tätä kuvaamaan on käytetty sosiaalisen valinnan teorian (*social choice theory*) välineitä. Tämän kuvauksen mukaan on ryhmän mahdollista päätyä asiasta vastakkaisiin lopputulemiin riippuen siitä, tehdäänkö päätös äänestämällä ennako-oletuksista (*premise*) vai johtopäätöksestä (*conclusion*). Tämä voi tapahtua tilanteessa, jossa päätökseen liittyy useita ennako-oletuksia, joiden kaikkien tulisi olla tosia johtopäätöksen ollen tosi. Tästä voi seurata ongelma enemmistöpäätöksiin suhteen. Voisi olla siis, että jokainen jäsen pitäisi eri ennako-oletusta epätotena samalla pitäen lopputulosta epätotena, mutta jokaisen ennako-oletuksen olevan enemmistön mielestä totta. Tällöin ennako-oletuksien pohjalta päätettäessä päädytään tilanteeseen, jossa enemmistö jäsenistä hyväksyy jokaisen ennako-oletuksen ja siten ryhmä arvioi johtopäätöksen todeksi, vaikka jokainen yksittäin pitäisikin johtopäätöstä epätotena. Tätä mahdollisuutta käytetään myös osoittamaan, että ryhmällä voi olla omia asenteita, jotka eivät välttämättä vastaa yhdenkään sen jäsenen asenteita. Täten ryhmää voisi pitää omana jäsenistään erillisenä toimijana. (List & Pettit 2011, 42–47.)

Ryhmän asenteiden kasautumista kuvaavalle funktiolle List ja Pettit esittävät sellaiset ehdot kuin kaikenkattavuus (*universal domain*), kollektiivinen rationaalisuus (*collective rationality*), jäsenten yhtäläinen vaikutus (*anonymity*) ja systemaattisuus (*systematicity*). Kaikkien ehtojen tiukasta noudattamisesta kuitenkin Arrow'n mahdotto- muusteoreemaksi kutsuttu ristiriita niiden välille. Ensimmäinen ehdoista vaatii funktiota hyväksymään kaikki mahdolliset yksilöasenteet ryhmän asenteen muodostamiseen. Toinen ehto vaatii, että ryhmän asenteiden tulee olla johdonmukaisia ja täydellisiä käsiteltävien asioiden suhteen. Kolmannen ehdon mukaan kaikkien jäsenten vaikutuksen lopputulokseen tulee olla yhtäläinen ja neljäs vaatii ryhmän asenteen muodostuvan ainoastaan kyseiseen asiaan liittyvistä yksilöasenteista. Listin ja Pettitin näkemys on, että heidän teoriansa kannalta neljännen ehdon lieventäminen vaikuttaisi toimivimmalta vaihtoehdolta. Tällöin ryhmän tulisi ottaa huomioon erilaisten päätöksentekomallien, kuten äänestämisen ennako-oletuksista tai johtopäätöksistä, vaikutus ryhmän asenteiden muodostumiseen. (List & Pettit 2011, 47–58.)

Sopivan päätöksentekomallin valinnan List ja Pettit sanovat muodostavan vaatimuksia ryhmän rakenteelle. Ryhmä voi noudattaa tiukasti yhtä mallia päätöksenteossa, mutta tällöin se ei kykene välttämättä sopeuttamaan toimintaansa mallin aiheuttaessa ongelmia. Tämän ongelman ratkaisemiseksi he ehdottavat, että ryhmän tulisi pystyä käsittelemään palautetta (*feedback*) ja muutamaaan käyttämäänsä päätöksentekomallia ongelmatilanteissa. Tätä palautteen käsittelyä he vertaavat toimijan rationaalisuutta vahvistavaan järkeilyyn. Ryhmän toiminnan ja jäsenten osuutta tähän toimintaan kirjoittajat kuvailevat supervenienssin avulla. Tällöin ryhmän asenne olisi seurausta yksittäisten jäsenten asenteista, mutta ne olisivat kuitenkin erillisiä ja ryhmä voisi muodostaa asenteita riippumatta minkään yksittäisen jäsenen osallistumisesta. Ryhmän päätöksentekojärjestelmän mallilla on kuitenkin vaikutusta siihen, pystyykö ryhmä täyttämään kollektiivisen rationaalisuuden vaatimuksen. Kaikkien ryhmän jäsenten ei tarvitse osallistua päätöksentekoon jokaisesta ennako-oletuksesta, vaan osa niistä on mahdollista jättää vaikkapa asiantuntijaryhmän ratkaistavaksi. Ryhmän lopullisen asenteen tulee kuitenkin olla muodostunut ryhmän jäsenten asenteista siten, että se supervenienssin mukaisesti on yksittäisten jäsenten asenteista erillinen. Tällöin ryhmää olisi mahdollista pitää yksilöistä erillisenä autonomisena toimijana. (List & Pettit 2011, 59 – 78.)

List ja Pettit käsittelevät ryhmän rationaalisuuteen liittyen sen kykyä muodostaa itselleen totuudenmukaisia kuvauksia ympäristöstään. Heidän mukaansa yksittäinen kyvykäs yksilö voi joissain tapauksissa onnistua tässä ryhmää paremmin. Mutta sopivalla tavalla ryhmän jäsenten kykyjä hyväksikäyttäen ryhmä voi onnistua totuudenmukaisen kuvauksen muodostamisessa yksittäisiä jäseniä paremmin. Tämä voi onnistua päätöksentekoon osallistuvien määrää kasvattamalla, jolloin yksittäisten virheiden vaikutus pienenee. Toinen vaihtoehto on valita päätöstä tekemään siihen kyseisessä asiassa muita paremmin kykeneviä jäseniä. Kolmas vaihtoehto on jakaa päätös pienempiin osa-alueisiin, jolloin ryhmän jäsenet voivat jakautua kuhunkin osa-alueeseen tarkemmin perehtyviin aliryhmiin. Esimerkiksi ryhmän jäsenten kykyjen puutteellisuus, epäsopeva päätöksentekomalli tai puutteet jäsenten päätöksenteon itenäisyydessä voivat aiheuttaa ongelmia ryhmän kuvausten totuudenmukaisuudelle. Nämä eivät kuitenkaan kirjoittajien näkemyksen mukaan ole liian merkittäviä. Edellä mainittujen kolmen keinon avulla ryhmät voivat parantaa toimintakykyään, vaikka ne erilaisiin tilanteisiin soveltuvatkin vaihtelevasti. (List & Pettit 2011, 81 – 103.)

List ja Pettit pohtivat myös sitä, kuinka ryhmä pystyy täyttämään toimijuuden ehdot silloin, kun olosuhteet eivät ole ihanteelliset. Tämä liittyy valintaan, jonka ryhmän jäsenet saavat joutua tekemään omien henkilökohtaisten ja ryhmän tavoitteiden edistämisen välillä. Hyvin toimivan ryhmän tulee siis kyetä ratkaisemaan näiden tavoitteiden mahdollisista ristiriitaisuuksista seuraavat ongelmat. Kirjoittajat kutsuvat hyvin tällaisten ristiriitojen sietokykyä kannustinyhteensopivuudeksi (*incentive-*

compatibility). Ryhmän rationaalisuus vaatii sen jäsenten päätöksen teon autonomisuutta, joten ryhmän tavoitteiden edistämisestä omien kustannuksella täytyy tehdä jäsenen kannalta rationaaliseksi kulloinkin käsillä olevassa tilanteessa. Tämän saavuttamiseen esitetään kahta tapaa. Ensimmäiseen liittyy organisaation muovaaminen siten, että ryhmän tavoitteen edistäminen tulee jäsenelle rationaaliseksi. Tämä voi tapahtua vaikkapa sopivan päätöksentekomallin valinnan avulla. Tällä tavoin jäsenten henkilökohtaisen päätöksen teon vaikuttimet jäävät kuitenkin ennalleen ja voivat aiheuttaa ongelmia jatkossa. Toinen tapa on jäsenten käyttäytymiseen vaikuttaminen esimerkiksi koulutuksen avulla. Tätä tapaa kuvataan usein toimivammaksi. (List & Pettit 2011, 104–128.)

Aiemmin List ja Pettit ovat osoittaneet mahdollisuuden siihen, että ryhmä voi muodostaa asenteita, jotka poikkeavat jokaisen ryhmän jäsenen asenteista. Tällöin on mahdollista, että niistä seuraisi vaikutuksia, jotka eivät ole hyväksyttävissä. Tästä syystä hyvin toimivan ryhmän jäsenille täytyy taata riittävä vaikutusmahdollisuus tällaisessa tilanteessa. Tästä seuraa kuitenkin ongelmia ryhmän rationaalisuuden ja autonomian määrittelyjen suhteen. Kirjoittajien mielestä ryhmän soveliaan rakenteen ja läpinäkyvän demokraattisen päätöksentekomallin avulla ryhmä voisi kuitenkin jäsenilleen taata riittävät mahdollisuudet vaikuttaa toimintaan ryhmän toimijuuden liikaa kärsimättä. (List & Pettit 2011, 129–150.)

3.1.2 Ryhmätoimijoiden moraalinen vastuullisuus

List ja Pettit (2011, 153–154) aloittavat käsittelynsä ryhmätoimijoiden vastuullisena pitämisestä määrittelemällä sen, mitä tarkoittavat vastuullisena pitämisellä (*holding responsible*). He rajaavat pois sellaisen toiminnan, jota ei ainakaan tässä yhteydessä pidetä moraalisesti merkityksellisenä, kuten sen, että koira ulostaisi matolle. Koira voi olla maton likaantumisen kausaalisessa vastuussa, mutta moraalisesti vastuullisena sitä ei pidetä. Huomio on siis sellaisissa toimissa, joita hyvinä pidettäessä tekijä on mahdollisen kiitoksen ja huonoiksi arvioitaessa moitteen kohteena. He erottavat vastuullisena pitämisestä myös sellaisen vastuussa olemisen (*holding accountable*), joka ei ensin mainitun kaltaista moraalista vastinetta toisten taholta ole oikeuttamassa. Esi-merkkinä on mainittu vanhemman pitäminen vastuussa lapsen teoista. He myös tarkentavat vaatimusta vastuullisena pitämiselle siten, että pelkkä ajatus jonkun vastuusta ei riitä, vaan teosta pitää varsinaisesti seurata kiitosta tai moitetta. (List & Pettit 2011, 153–154.)

List ja Pettit (2011, 155) esittävät yksilön vastuullisena pitämiselle kolme ehtoa: toimijan pitää tehdä valinta, joka on normatiivisesti merkityksellinen; toimijan pitää olla kykenevä tekemään normatiivisia valintoja ja toimijan pitää pystyä vapaasti vaihtamaan vaihtoehtojen välillä. Lisäksi osaksi vastuullisena pitämistä List ja Pettit

mainitsevat toimijoiden käyttäytymiseen liittyvän sääntelyn (*regulation*). Tätä on heidän mukaansa kahta lajia: instrumentaalista ja kehityksellistä. Instrumentaalinen sääntely pitää sisällään seurausten osoittamisen toimijoille. Nämä seuraukset voivat olla palkkioita tai rangaistuksia, jotka pyrkivät ohjaamaan yksilöiden käyttäytymistä. Tärkeänä ohjailijana mainitaan rikoslaki rangaistuksineen. Kirjoittajien mielestä ainakin korporaatiot on mahdollista saattaa vastuuseen teoistaan samoin kuin yksilötkin, myös lailliseen vastuuseen. (List & Pettit 2011, 155 – 157.)

He eivät kuitenkaan halua keskittyä instrumentaaliseen sääntelyyn vaan pikemmin kehitykselliseen. Instrumentaalinen sääntely keskittyy menneistä toimista palkittamiseen ja rankaisemiseen. Instrumentaalisen sääntelyn kannalta palkinnot ja rangaistukset toimivat vaikutteina yksittäisen toimijan harkitessa tulevaa toimintaa. Kehityksellisen sääntelyn näkökulmasta rangaistukset ja palkinnot ohjaamaan toimijaa kehittämään itsetietoisuuttaan ja itsesääntelyään. Esimerkkinä tästä käytetään vanhempia, jotka pyrkivät kohtelevaan nuorta vastuullisena toimijana, vaikka olisivatkin tietoisia tämän olevan siihen vielä kykenemätön. Mahdollisesti myös rangaistuksia ja kiitosta apuna käyttäen siis kasvatettaisiin vastuulliseksi toimijaksi. List ja Pettit uskovat vastuullistamisen olevan mahdollista myös ryhmien kohdalla. (List & Pettit 2011, 156 – 157.)

Aiemmin mainittuja kolmea vastuullisen toiminnan vaatimusta List ja Pettit pyrkivät myös soveltamaan ryhmiin. Heidän mukaansa toimijaksi järjestäytyneet ryhmät kykenee pyrkimään kohti tavoitteitaan yhteisten uskomuksiansa mukaisesti. Näin ollen he pitävät uskottavana, että ryhmiä voi kohdata tilanne, jossa on tehtävä normatiivisesti merkityksellisiä valintoja ja ensimmäinen vaatimus täytyisi. (List & Pettit 2011, 158.)

Vaatimusta kyvykkyydestä normatiivisten arvostelmien tekemiseen List ja Pettit (2011, 158 – 159.) pitävät jo hieman haastavampana. Heidän mukaansa tämä riippuu ryhmästä. Lähtökohtaisesti tällaisten arvostelmien tekemiseen kykenevien yksilöiden kyetessä myös tuomaan arvostelmansa osaksi ryhmän agenda, ryhmän olisi mahdollista täyttää tämä ehto. Vaikka olisikin ryhmiä, joissa jäsenet eivät syystä tai toisesta kykenisikään valittuun toimintaan vaikuttamaan, on kuitenkin olemassa ryhmiä, joiden voi sanoa täyttävän tämänkin ehdon.

Kolmannen ehdon täyttäminen näyttäytyy kaikkein haasteellisimpana. List ja Pettit (2011, 161) vertaavat ryhmän jäseniä yksilön neuroneihin ja mielenfilosofiseen ongelmaan siitä pystyvätkö neuronit riistämään kontrollin yksilöltä. Erona neuronien ja ryhmän jäsenten välillä kuitenkin on se, etteivät neuronit pysty täyttämään kahta ensimmäistä ehtoa, kun taas ryhmän jäsenet useimmiten siihen kykenevät. Täten olisi mahdollista väittää, että vastuun voisi kohdistaa yksittäisiin jäseniin ja jättää ryhmän toimijana huomiotta. Tämän ongelman ratkaistakseen List ja Pettit (2011, 161 – 163) sanovat mukailevansa teoriaa monitasoisesta kausaliteetista (*multi-level causality*).

Nähdäkseni olennaista tässä olisi se, että yksittäiset toimijat olisivat edelleen vastuussa tietyn teon suorittamisesta, mutta ryhmää voisi pitää vastuullisena ikään kuin teon suunnittelijana tai toimeksiantajana.

List ja Pettit (2011, 163 – 165) käsittelevät myös ryhmän jäsenen henkilökohtaisen ja ryhmätoimijan vastuiden suhdetta. Heidän mukaansa yksilö voi olla suhteessa ryhmään yhdessä tai useammassa kolmesta erilaisesta roolista. Eri rooleissa toimimisesta seuraa ryhmän jäsenelle erilaisia vastuita. Jäsenen roolissa yksilö on ainoastaan oikeuttamassa ryhmää. Listin ja Pettitin (2011, 164) näkemyksen mukaan tämä rajoittaa hänen henkilökohtaisen vastuunsa koskemaan ainoastaan niihin toimia, joista ryhmää on mahdollista pitää vastuussa. Tämän tarkastelua he eivät pidä mielenkiintoisena henkilökohtaisen ja ryhmätoimijan vastuiden suhteen tarkastelemisen kannalta, koska henkilökohtainen vastuu on kokonaisuudessaan johdettavissa ryhmätoimijan vastuusta. Jäsenelle kuuluu kuitenkin osuus vastuusta, vaikkei tämä merkittävällä tavalla olisi edes kyennyt vaikuttamaan ryhmän vastuuseen johtaneeseen toimeen. Toinen mainittu rooli on ryhmän suunnittelijana toimiminen. Suunnittelijan roolissa ryhmän jäsen on osallistunut ryhmän rakenteen ja käytäntöjen muovaamiseen. Tässä roolissa hänen vastuunsa liittyy pelkästään siihen, miten nämä vaikuttavat ryhmän halujen ja uskomusten muodostamiseen sekä tapaan toteuttaa toimia. Suunnittelijan vastuuta verrataan vanhemman vastuuseen aikuisen lapsen toimista. Kolmannessa roolissa jäsen toimeenpanee ryhmän suunnitelman mukaisen toimen. Tällöin jäsenen henkilökohtainen vastuu riippuu hänen mahdollisuuksistaan vaikuttaa toimen toteuttamiseen. Toimeenpanijan rooliin liittyvä vastuu voi toimen toteuttavan jäsenen kohdalla olla positiivinen, tai negatiivinen jäsenen jättäessä estämättä ryhmän toimen, vaikka olisi ollut siihen kykenevä.

Moraalisia vaikutuksia sisältävän toimen selittämisestä ryhmätoimijan vastuiden avulla seuraa tilanne, jossa ryhmän ja sen yksittäisten jäsenten vastuut limittyvät. Useissa tapauksissa ryhmän toimeen liittyvä vastuu onkin mahdollista selittää ryhmän jäsenten henkilökohtaisten vastuiden avulla. List ja Pettit (2011, 165 – 169) esittävät kuitenkin perusteluja myös ryhmän vastuussa pitämiselle. Moraalisessa vastuussa pidettävän toimijan vaatimukset täyttävää toimijaa, myös ryhmää, tulisi myös pitää vastuussa. Vaatimusten sopivalle tasolle asettamista kirjoittajat käsittelevät myös aiemmin toimijuuden kuvauksessaan. Joissain tapauksissa on puolestaan mahdollista pitää ryhmää vastuullisena, muttei löytää sen jäsenten joukosta vastuussa pidettäväksi kelpaavaa yksilöä. Tällöin toimeen liittyvä vastuu tulisi vaillinaisesti jaetuksi. Tällaiseen tilanteeseen voitaisiin päätyä esimerkiksi ryhmän jäsenten tilanteeseen liittyvän ymmärryksen vajavaisuuden tai henkilökohtaisen toiminnan valinnassa kokeaman paineen seurauksena. Ryhmien jättäminen moraalisen vastuun ulkopuolelle voisi mahdollistaa tilanteen, jossa kaikkea vastuuta ei ole mahdollista osoittaa toimi-

joille ja tämä jättää mahdollisuuden väärinkäytöksille. Yksittäiset toimijat voisivat tällöin järjestäytyä pahoine aikeinensa siten, ettei heidän tuomitsemisensa olisi mahdollista. Kuten aiemmin olen jo maininnut, List ja Pettit (2011, 166) ovat esittäneet jo aiemmin kuvaillun loogisen todistuksen mahdollisuudelle, että ryhmällä olisi sellaisia tavoitteita, joita yksikään yksittäinen jäsen ei kannata, joten tällaisessa tilanteessa jäsenen pitäminen vastuussa ei olisi järkevää. Kaikki ryhmät eivät kuitenkaan täytä moraalisen vastuun edellytyksiä ja aiemmin mainitun instrumentaalisen sääntelyn kannalta vastuun osoittaminen niille olisi hyödytöntä. Kehitykselliseltä kannalta edellytykset heikomminkin täyttävää ryhmää saattaisi kannattaa pitää vastuussa. Vastuussa pitämisen seurauksena tällainen ryhmä saattaisi pyrkiä kehittämään rakennettaan paremmin moraalisen vastuun vaatimuksia vastaavaksi. (List & Pettit 2011, 165–169.)

Moraaliseen toimijuuteen liittyy myös kysymys toimijan pitämisestä persoonana ja sillä voi, erityisesti lainkäytön yhteydessä, olla toimijalle hyvinkin konkreettisia vaikutuksia. Kuvaukset persoonasta jakautuvat sisäisiin (*intrinsic*) ja ulkoisiin (*extrinsic*) malleihin. Sisäisiin ominaisuuksiin pohjautuvat mallit vaativat persoonaksi katsottavalta joitain tiettyjä sisäisiä kykyjä tai ominaisuuksia ja usein nämä ovat lähinnä ihmisiin yhdistettävissä. Ulkoiset mallit puolestaan muodostavat käsityksen persoonasta tämän ulkoisesti havaittavan toiminnan perusteella ja ryhmätoimijuuden sallivat mallit pääsääntöisesti kuuluvat tähän ryhmään. Näihin kuuluu Listin ja Pettitin käyttämä toiminnallinen malli. Sisäisten mallien juuret johtavat kauemmas historiaan ja niillä on edelleen kannattajansa. Ulkoisten mallien puolestaan sanotaan muotoutuneen keskiajalla filosofian sijasta lähinnä lainsäädäntöajattelusta. Filosofiaan ne siirtyivät 1600-luvulla luonnontieteiden merkityksen nousun sekä Hobbesin ja Locken kaltaisten ajattelijoiden myötä. Hobbesin mukaan kieli on erityisessä asemassa persoonaksi tulkitsemisen kannalta, koska persoonaksi katsottava toimija kykenisi kielen avulla välittämään toisille omia asenteitaan ja vastaanottamaan myös näiden asenteita. Siten tällainen toimija olisi kykenevä olemaan sopimuksen kaltaisessa suhteessa toisten kanssa ja toimimaan yhteisön normien mukaisesti. Locke taas yhdisti toimijan persoonaksi tulkitsemiseen vaatimuksen ajallisesti säilyvästä identiteetistä. Identiteetin säilymistä hän piti vaatimuksena mahdollisuudelle esittää jollekin vaatimuksia ja pitää kiinni niiden noudattamisesta. (List & Pettit 2011, 170–173.)

List ja Pettit käsittelevät ryhmien tulkitsemista persooniksi ja kuvailevat tämän vaatimuksia. Toimijan kutsumisesta persoonaksi seuraa se, että tällöin tunnustetaan tämän kyky esittää ja vastaanottaa vaateita sekä yhteisön tukema oikeus edellyttää omien vaateidensa noudattamista. He ilmoittavat persoonan määrittelemiseksi käyttämänsä mallin väljästi jatkavan Hobbesin ja Locken viitoittamalla tiellä. Tämä vaatii toimijalta kykyä toimia yleisesti hyväksytyjen tapojen mukaisesti ja olla osallisena keskinäisten velvoitteiden järjestelmässä. List ja Pettit kutsuvat malliaan performatii-

viseksi (*performative*). Performatiiviseen käsitykseen persoonasta kirjoittajat kuvailevat kuuluvan kyvyn toimia tietyntyylisessä roolissa. Tällaisessa roolissa toimimiseen liittyy tietyntyylisten kielellisten ilmausten esittämistä ja toisten esittämien ilmausten vastaanottamista. Nämä ilmaukset esitetään ympäristössä, jossa on vakiintuneita käytäntöjä toimijoiden velvoitteisiin liittyen. Tällaiset ilmaukset välittävät toimijoiden välillä vaateita, joita niiden esittäjien on lupa odottaa noudatettavan. Silloin, kun oikeutettua vaatetta ei sen kohde noudata, voi sen esittäjä luottaa muiden toimijoiden yhtyvän paheksuntaansa. Performatiivisen mallin käyttäminen sallii toimijuuden muillekin kuin ainoastaan ihmisille, kunhan nämä kykenevät sopivalla tavalla toimimaan kuvatuskaltaisessa toimintaympäristössä. (List & Pettit 2011, 170–174.)

Performatiivisuuden kääntäminen suomeksi ei ole aivan yksiselitteistä. Englanninkielisen termin voi tulkita liittyvän edellä mainittuun roolissa toimimiseen, joka mahdollistaa persoonana pitämiseksi sopivan identiteetin muodostumisen. Tämä tulkinta pohjautuu feministisen filosofian parissa esitettyyn näkemykseen identiteetin muodostumisesta toistuvien toimien seurauksena (Mikkola 2019, 3.1.2). Vaihtoehtoisesti termin voi katsoa liittyvän *performatiivisiin lausahduksiin*, joiden ominaisuuksiin kuuluu muun muassa olla esitetyn ensimmäisen persoonan preesensissä ja liittyvän toimimiseen (Green 2020, 2). Mielestäni ei siis ole aivan yksiselitteistä, kummastako lähtökohdasta Listin ja Pettitin *performatiivisuutta* tulisi tulkita. Itse olen taipuvainen kallistumaan *performatiivisiin lausahduksiin* liittyvän tulkinnan kannalle, koska *performatiivisuus* Listin ja Pettitin (2011, 174) mukaan liittyy toimijoiden välisten vaateiden ja velvollisuuksien kommunikointiin sekä tässä suoriutumiseen.

Lain silmissä korporaatiot ovat monessa tapauksessa saaneet persoonan aseman, vaikka tässä yhteydessä niitä onkin kutsuttu fiktiivisiksi, erotukseksi luonnollisista, persooniksi. Tästä johtuen niitä on usein pidetty vain lakiteknisinä kikkana oikeana moraalisenä toimijana pitämisen sijasta. Tämän suuntaisen näkemyksen on esittänyt muun muassa Heikki Ikäheimo (2006, 98–99). Tästä huolimatta on olemassa esimerkkejä siitä, että niille on oikeudenkäytössä velvollisuuksien lisäksi myönnetty myös oikeuksia. Listin ja Pettitin (2011, 174–178) kanta ryhmien persoonaksi tulkitsemiseen on, että toimijuuden rationaalisuuden ehdot täyttävä ryhmä kykenee myös tekemään päätelmiä normatiivisista kysymyksistä. Täten sellainen ryhmä kykenee siis toimimaan myös suhteessa velvoitteisiin ja sitä on mahdollista kutsua persoonaksi. Keskeiseksi nousee toimijan kyky päätöksentekonsa itsesäätelyyn, millä tarkoitettiin kykyä havaita virheelliset kuvaukset ja havaintojen perusteella muokata toimintaansa.

Toimijan toimiessa suhteessa omiin ja toisten velvoitteisiin, sen tulisi muihin vaikuttamisensa rajoittaa sallittaviin tapoihin. List ja Pettit kutsuvat tällaista vaikuttamisyrittämysten rajoittamista kunnioitukseksi (*respect*). Kunnioittava käytös toimijoiden kesken mahdollistaa näille vapaan päätännän oman toimintansa suhteen. Käytännössä kunnioittava käytös on kuitenkin ihanne, johon luonnolliset toimijatkaan eivät

usein yllä, vaan pyrkivät toisiinsa vaikuttamaan manipuloimalla ja luomalla uhkia. Korporaatioiden mahdollisuus vaikuttaa muihin on usein yksilötoimijoita suurempi. Usein niiden käytössä olevat resurssit ja voimavarat ovat yksilötoimijan vastaavia suuremmat. Tästä johtuen yksilöiden ja korporaatioiden vaikutusmahdollisuudet ovat asymmetrisiä. Tämän asymmetrian tiedostaminen voi jo itsessään vaikuttaa toimijoiden päätöksentekoon ja heikentää näiden mahdollisuutta vapaasti valita toimintansa. Listin ja Pettitin näkemyksen mukaan korporaation aseman toimijoiden järjestelmässä tulisi riippua sen yksilöille saattamasta tuotosta. He esittävät, että soveltuville korporaatioille tulisi myöntää joitain yksilötoimijallekin kuuluvia oikeuksia ja velvollisuuksia, mutta näiden tulisi olla rajoitetumpia kuin yksilön kohdalla. Vaikutusmahdollisuuksien epätasapaino tulisi myös ottaa huomioon lainsäädännössä. (List & Pettit 2011, 178–185.)

Pettit ja List (2011, 182) käyttävät yksilöiden ja korporaatioiden erilaisten oikeuksien perustelemiseen *normatiivista individualismia*. Tätä he kuvailevat siten, että hyvänä voi pitää sitä, mikä on hyvää yksittäiselle ihmiselle, tai yleisemmin tiedostaville olennoille. Tämän perustelun voi katsoa olevan ristiriidassa sen kanssa, että muutoin heidän funktionaalinen teoriansa ei edellytä toimijalta mitään biologisia ominaisuuksia. Christian List (2018, 315–316) on erillään esittänyt, että ryhmien oikeudet ovat johdettuja yksilöiden oikeuksista. Ei-johdettuihin oikeuksiin puolestaan olisivat oikeutettuja tietoisuuteen (*consciousness*) kykenevät toimijat ja ryhmät eivät hänen mielestään siihen kykene.

List ja Pettit käsittelevät vielä ongelmaa tunnistaa toimijuutta oikein ryhmän ja sen jäsenen kesken. Yksilö pystyy tunnistamaan kykynsä toimia, mutta ryhmän kohdalla näin ei välttämättä tapahdu. Toimijana pitäminen edellyttää intentioista seuraavaa toimintaa ja intentioiden muodostuminen vaatii oman toimijuuden tunnistamista. Persoonana toimiminen puolestaan vaatii kykyä esittää muille vaateita ja muilta niitä vastaanottaa. Jotta tämä olisi mahdollista, toimijan täytyy tunnistaa toimijuutensa. Ryhmän toimijuuden tunnistaminen mahdollistaa sille yksittäisen jäsenen sen nimissä toimimisen oikeuttamisen. Jäsenelle ryhmän toimijuuden tunnistaminen puolestaan mahdollistaa erottaa itsensä ja ryhmän puolesta toimimisen. Kuten ryhmien kannustinyhteensopivuuden käsittelyn yhteydessä mainittiin, voivat yksilön omat arvostukset olla ryhmän tavoitteiden kanssa. Eron tunnistaminen voi olla tarpeen sikäläkin, että yksilö voi samanaikaisesti kuulua useisiin ryhmiin, joilla on keskenään ristiriitaisia tavoitteita. List ja Pettit korostavatkin sen merkitystä ryhmän rationaalisuudelle, että ryhmän jäsen kykenee toimimaan sen nimissä, vaikkei jostain asiasta ryhmän kanssa olisikaan yhtä mieltä. Kirjoittajat mainitsevat vielä persoonana pitämiseen liittyvän ajallisen jatkuvuuden. Siihen kuuluu vastuu menneistä teoista ja niistä seurannut ulkoa tuleva tuominta voi vaikuttaa haluun muuttaa identiteettiä. Yksilön tapauk-

nessä näin voisi ajatella toimivan vaikkapa vangin, joka kuvailee muuttuneensa ihmisenä teon jälkeen siten, ettei enää toimisi samalla tavoin. Myös ryhmät voivat pyrkiä toimimaan samaan tapaan. (List & Pettit 2011, 186–201.)

Mielestäni Listin ja Pettitin mallin perusteella on uskottavaa, että korporaatioita olisi mahdollista pitää moraalisesti vastuullisina. Käsittelen kuitenkin seuraavaksi myös muita aihetta käsitteleviä teorioita sekä Listin ja Pettitin malliin kohdistettuja kritiikkejä. List ja Pettit ovat sitä mieltä, että korporaatioita myös tulisi pitää moraalisesti vastuullisina. Tämä ei välttämättä ole kuitenkaan itsestään selvää ja käsittelenkin kritiikin yhteydessä myös sitä, pitäisikö moraalisesti vastuullisena pitämisen mahdollisuuteen tarttua.

3.2 Muut teoriat ja kritiikki

Edellä kuvasin Listin ja Pettitin mallia liittyen ryhmien toimijuuteen ja moraaliseen vastuuseen. Tässä osassa käsittelen muita kollektiiviseen toimintaan liittyviä teorioita ja tarkastelen niiden yhtymäkohtia Listin ja Pettitin malliin. Lisäksi käsittelen joitain Listin ja Pettitin malliin kohdistuneita kritiikkejä.

3.2.1 Collins ja Lawford-Smith

Stephanie Collins ja Holly Lawford-Smith ovat tutkineet, ovatko ryhmien moraaliset velvollisuudet verrannollisia yksilöiden vastaaviin. He esittävätkin joitakin syitä, miksi tällainen verrannollisuus ei ole ilmeistä. Ensimmäisenä mainitaan se, että ryhmätoimijat olisi luotu ajamaan luojiensa tai jäsentensä tavoitteita. Näin ollen niiden tulisi keskittyä näihin tavoitteisiin. Toisaalta ryhmällä on jäseniä ja ne suorittavat velvollisuuksiaan näiden jäsenten välityksellä. Jos jäsenillä on jo valmiiksi omat velvoitteensa ja näiden päälle tulisivat myös ryhmän velvoitteet, tulisi joillekin ihmisille liian kaa velvoitteita. Viimeinen pohdinta liittyy eroihin yksilöiden ja ryhmien sekä keskenään erilaisten ryhmien välillä. Kirjoittajat kuitenkin sanovat puolustavansa kantaa, jonka mukaan yksilöiden ja ryhmien velvollisuudet ovat verrattavissa. (Collins & Lawford-Smith 2016, 38–40.)

Selittäessään sitä, kuinka ryhmät voisivat olla vastuun kantajia, Collins ja Lawford-Smith lähtevät liikkeelle käsittelemällä ryhmän toimijuutta. Listin ja Pettitin tavoin, he sanovat toimivansa yksinkertaisen funktionalistisen halu-uskomus -mallin pohjalta. Tällaisessa halut edustavat jonkinlaisia toivottuja asiointiloja ja uskomukset sisältävät kuvauksia toimintaympäristöstä. Nämä yhdessä saisivat aikaan tarpeen tehdä päätöksen siitä, kuinka toimia kyseisessä ympäristössä. Ryhmän toimijuus perustuisi näin siihen, että sen ryhmätason päätöksentekojärjestelmä on toiminnallisesti

erillinen sen jäsenten vastaavista. Erillisyys selitetään sillä, että ryhmän tapa käsitellä syitä on erilainen kuin yhdenkään sen jäsenen. (Collins & Lawford-Smith 2016, 41–42.)

Edellä mainittuja haluja ja uskomuksia käsitellään syötteinä (*input*), joiden pohjalta ryhmän päätöksentekojärjestelmä tekee omalla tavallaan päätöksen (*output*). Tämä päätös voi olla toimintaa edellyttävä, jolloin ryhmän on joukostaan valittava soveltuvat yksilöt sitä toteuttamaan. Collinsin ja Lawford-Smithin mukaan sellaisilla ryhmillä, joilla on päätöksentekojärjestelmä (*decision-making procedure*), on myös organisaatorakenne, joka sisältää jäsenten rooleja sekä näiden roolien välisiä suhteita. Ryhmän organisaatorakenne tulee konkreettiseksi (*is instantiated*) näiden jäsenten kautta ja tämän rakenteen avulla ryhmä on yksilöitävissä. Kirjoittajien mukaan on useita tulkintoja siitä, kuinka ryhmästä tulee toimija kuten myös siitä, mitkä yksittäiset ryhmät ovat toimijoita. Tähän eivät keskity vaan olettavat olevan ryhmätoimijoita, joista esimerkkeinä on mainittu valtiot, yhtiöt, kirkot ja kansainväliset järjestöt. Tällaisissa ryhmissä yksilön toimet voivat tulla osaksi ryhmän toimintaa silloin, kun yksilö toimii roolissaan ryhmän jäsenenä. (Collins & Lawford-Smith 2016, 41–42.)

Collins ja Lawford-Smith (2016, 42) sanovat uskovansa, että useat ryhmät voivat olla moraalisia toimijoita. Tämä olisi seurausta siitä, että ihmiset voivat tunnistaa toimijoihin liittyviä moraalisia sääntöjä ja näin ollen ryhmän muodostavien ihmisten voisi olettaa kykenevän liittämään ryhmän päätöksentekojärjestelmään moraalisia sääntöjä, jotka ryhmä joutuisi ottamaan huomioon.

Collinsin ja Lawford-Smithin (2016, 42–43) mielestä kaikenlaiset yksilöön kohdistuvat moraaliset velvoitteet voivat langeta myös ryhmän kontolle. Vaikka ryhmä ei näitä velvollisuuksia välttämättä onnistuisi täyttämään, sama koskee myös yksilöitä. Collins ja Lawford-Smith (2016, 43) käyttävät alussa mainittuja velvollisuuksia (lupausten pitäminen, haitan aiheuttamisen välttäminen, vääryydellä saatujen etujen palauttaminen, lähimmäisten suosiminen kohtuullisessa määrin, avuntarvitsijoiden auttaminen ja vanhojen vääryyksien hyvittäminen) vertaillakseen yksilö- ja ryhmätoimijoita. Näistä pienemmälle osalle he jättävät toisen ja viidennen.

Lupauksiin ja hyvityksiin liittyvien velvollisuuksien kohdalla Collins ja Lawford-Smith (2016, 45–46) pohtivat ryhmän identiteetin säilymistä ja käyttävät *Theseuksen laivaa* esimerkkinä kokonaisuuden identiteetin ja sen osien suhteesta. Siinä laivan identiteetti pysyy samana, vaikka kaikki osat ajan myötä vaihtuisivat. Ryhmän identiteetin säilymiseksi jonkinasteinen jäsenten pysyvyys kuitenkin on tarpeen, mutta tarkkaa arvoa jäsenten vaihtuvuudelle ei voida asettaa. He väittävät, että yksilönkin identiteetti pysyisi samana ulkoisista syistä, kuten parranajosta, huolimatta.

Ryhmien identiteetin on kuitenkin mahdollista muuttua, mutta sama voisi koskea myös yksilöitä. Tästä käytetään esimerkkeinä dissosiativista identiteettihäiriötä ja sitä, että kahden henkilön identiteetit voisivat kietoutua niin vahvasti yhteen, että alkaisivat vaikuttaa lähes yhdeltä (Collins & Lawford-Smith 2016, 47).

Muihin kohdistuneista vääryyksistä hyötymisen osalta Collins ja Lawford-Smith (2016, 47–49) esittävät, ettei ryhmällä ja yksilöllä ole merkityksellistä eroa. Tällöin sen enempää yksilöllä kuin ryhmälläkään ei olisi velvollisuutta hyvittää mahdolliselle uhrielle tämän kärsimää vahinkoja sellaisessa tapauksessa, että vääryyden on suorittanut joku muu taho. Läheisten suosimiseen liittyvien velvoitteiden osalta todetaan, että yksilöiden kohdalla asia on yksinkertaisempi. Kuitenkin esimerkiksi puolustukseen ja kaupankäyntiin liittyvien sopimusten katsovan rinnastavan ryhmät tältä osin yksilöihin (Collins & Lawford-Smith 2016, 49–51).

Collins ja Lawford-Smith (2016, 51–53) käsittelevät sitä kuinka vaativia erilaiset velvoitteet ovat yksilöille ja ryhmille eli voiko ryhmältä vaatia enemmän kuin yksilöltä tai päinvastoin. Tätä kysymystä he lähestyvät kahdesta suunnasta. Ensinnäkin siitä, ovatko yksilöiden ja ryhmien perustalla olevat pyrkimykset tai tavoitteet erilaisia ja kuinka vaativaa niiden muuttaminen on. Ryhmiä luodaan ajamaan tiettyjä tarkoitusperiä, jolloin olisi mahdollista, että nämä tarkoitusperät ohittaisivat mahdolliset moraaliset tavoitteet. Kuitenkin hyvin toimivan ryhmän sanotaan voivan ottaa myös moraaliset tavoitteet huomioon toiminnassaan samoin kuin oikein toimiva yksilönkin. Ja toisaalta yksilöilläkin voi olla moraal säännöt ylittäviä periaatteita. Yksilön olisi kirjoittajien mukaan myös vaikeampi muuttaa periaatteitaan kuin ryhmän. Tähän liittyy myös toinen näkökohta, jonka mukaan ryhmä ja yksilö eroaisivat siinä, kuinka ne kokevat toiminnastansa saamansa palautteen. Ryhmä ei sinänsä tunne vaikkapa ylpeyttä tai häpeää, mutta ihminen siihen kykenee. Tähän vastaukseksi Collins ja Lawford-Smith (2016, 53) esittävät, etteivät kaikki ihmisetkään tunne tällaisia tunteita, kun taas hyvin toimivassa ryhmässä olisi rakenteellisena osana jäseniä, jotka kykenisivät täten tuntemaan.

Collins ja Lawford-Smith (2016, 53) käsittelevät myös sellaista argumenttia, että jollekin yksilölle voisi tulla kohtuuttomasti velvoitteita, jos hänen omien moraalisten velvoitteidensa päällä lisätään myös ryhmän jäsenyyden myötä samaan asiaan liittyviä velvoitteita. Tällöin olisi mahdollista pitää ryhmän jäsenyyden myötä tulevia velvoitteita toissijaisina, eivätkä yksilön ja ryhmän velvoitteet enää olisi verrannollisia. Tähän Collins ja Lawford-Smith (2016, 54) vastaavat siten, että yksilön velvollisuudet varsinaisesti muodostuvat yksilön omien tavoitteiden mukanaan tuomien velvoitteiden lisäksi ryhmän jäsenyyden mukanaan tuomista velvoitteista. Näiden velvoitteiden ollessa ristiriidassa niiden ensisijaisuus tulisi ratkaista tapauskohtaisesti eivätkä yksilölliset tai ryhmästä lähtöisin olevat velvollisuudet lähtökohtaisesti olisivat ensi- tai toissijaisia.

Nähdäkseni Collinsin ja Lawford-Smithin käsitys ryhmien vastuussa pitämisestä vastaa suurelta osin Listin ja Pettitin mallia. Täten se osaltaan vahvistaa Listin ja Pettitin edustamaa kantaa siitä, että moraalinen vastuullisuus olisi ryhmätoimijoille mahdollista.

3.2.2 French

Peter French (1979, 207) on artikkelissa *The Corporation as a Moral Person* argumentoinut korporaatioiden moraalisen yhteisön jäsenenä pitämisen puolesta. Hän aloittaa käsittelemällä korporaatioiden laillisen henkilöyden historiaa. Sen hän sanoo alkavan roomalaisesta lainkäytöstä ja ilmeisesti sana *persoona* on myös sieltä kotoisin. Hän kuitenkin pyrkii myös erottelmaan *persoonan* käyttötapoja kolmeen luokkaan: lailliseen, moraaliseen ja metafyyssiseen. Näitä käsitellessään, hän esittää olevan kaksi koulukuntaa kuvaamaan moraalisen ja metafyyssisen persoonan suhdetta. Ensimmäisen mukaan vastuullisuuden käsittämiseksi tulee ymmärtää, mitä on olla rationaalinen toimija (*intelligent/rational agent*) ja päinvastoin. Toisen näkemyksen mukaan toimijuus (*being an agent*) olisi välttämätön, muttei riittävä edellytys moraalille personalle (French 1979, 207).

French (1979, 207–208) käsittelee Rawlsin näkemyksiä ja kuvailee niitä mielestään tarpeettoman antroposentrisiksi, mutta kuitenkin sanoo niiden mahdollistavan myös muunlaiset moraaliset toimijat. French (1979, 208) lähtee liikkeelle pitämällä kirjoitusaikaan vallalla olleita korporaatioita koskevia laillisen persoonan kuvauksia moraaliossa mielessä käytännössä käyttökeltvottomina. French (1979, 208–209) esittelee kolme vaihtoehtoista teoriaa, joita kutsutaan fiktio-, aggregaatio- ja todellisuusteorioiksi (*reality theory*). Fiktioiteorian sanotaan pohjaavan roomalaisen lainkäyttöön ja sen mukaan laki luo omat subjektinsa, eikä oleta niiden edeltävää olemassaoloa. Aggregaatioiteoria puolestaan kuvaa korporaatiot biologisten yksilöiden joukkoina ja tapana viitata niihin. Saksalaisesta oikeudenkäytöstä tuleva todellisuusteoria puolestaan väittää, että laki ei luo subjekteja, vaan se ainoastaan mahdollistaa niiden toimimisen sen puitteissa.

Kaikkiin edellä mainittuihin teorioihin liittyy erottelu oikeuksien subjektin (*subject of rights*) ja niiden käyttäjän (*administrator of rights*) välillä (French 1979, 210). Esimerkiksi koomapotilaalla on oikeuksia, vaikkei tämä pystyisi esimerkiksi hallinnoimaan kyseisellä hetkellä omaisuuttaan tai äänestämään. Oikeuksien käyttäminen vaatii siis toimijuutta. Näistä pikemmin oikeuksien käyttäjän ominaisuuksien kuvataan yleensä olevan mukana joukossa vaatimuksia, joita esitetään myös *moraaliselle persoonuudelle*. Ainoastaan virheellisen (*fallacious*) aggregaatioiteorian French (1979, 210) sanoo vaativan toimijalta biologista luonnetta. Hänen kuitenkin rajaa kuvauksensa pysyväsäisluonteisiin ryhmiin ja rajaa satunnaiset joukkiot tarkastelun ulkopuolelle.

Hän käsittelee kahta erillistä tapaa, jolla vastuusta (*responsibility*) puhutaan. Ensimmäinen on nähdäkseen kuvaus kausaalisesta vastuusta, jossa kuvataan sitä, kuinka joku on tehnyt jotakin. Toiseen taas liittyy vastuussa pitäminen teosta (*accountability*)².

² Tähän liittyvät englanninkieliset termit (edellisten lisäksi mm. *liability*) kääntyvät heikosti suomeksi.

Kuitenkin vastuusuhteiden sanotaan muodostuvan usealla eri tavalla. Tällaisia tapoja voivat olla esimerkiksi sopimukset, nimitykset ja lupaukset. Näiden vastuusuhteiden sanotaan olevan kaksisuuntaisia. Tämän lisäksi kaikkien persoonien sanotaan olevan osallisena suhteeseen kaikkiin muihin ilman mitään erillistä suostumusta tai sopimusta. Aiheensa kannalta olennaisena French pitää kuvausta vaatimuksista, joita tällaisen vastuusuhteen muodostuminen osapuolilleen asettaa. Vastuullisena pitämisen (*accountability*) hän sanoo siis sisältävän kausaalisen vastuun teosta ja tämän lisäksi myös hän tarkastelee teon tarkoituksellisuutta/intentionaalisuutta (*intentionality*). Tätä intentionaalisuutta hän pitää olennaisena osana vastuullisena pitämistä. (French 1979, 210–211.)

French (1979, 211–215) puhuu myös korporaatioiden päätöksentekojärjestelmistä (*Corporation's Internal Decision Structure – CID structure*). Hänen näkemyksensä on, että korporaatioilla voi olla omia intentioita, jotka ovat erotettavissa sen jäsenten intentioista. Korporaatioilla on tietty tehtävänjako ja hierarkia. Niillä on myös tietty tapa toimia (*policy*), joka muodostuu käytännöistä sekä voi olla kirjattuna niiden perustamiskirjoihin, tulositilauksiin ja vastaaviin dokumentteihin. Korporaatioiden tavoitteiden ja halujen French (1979, 214) sanoo mahdollisesti eroavan ihmisten vastaavista siten, että ne olisivat pääsääntöisesti vakaampia ja kapea-alaisempia. Korporaatioiden toimijana pitämisen French (1979, 215) sanoo siis mahdollistuvan sillä, että niillä on oma päätöksentekojärjestelmä ja niiden intentiot voivat olla laadullisesti eroavia sen jäsenten omista.

Siinä, missä List ja Pettit eivät kovinkaan yksityiskohtaisesti käsittele ryhmätoimijan rakennetta, French on sitä korporaatioiden päätöksentekojärjestelmien yhteydessä käsitellyt. Se on korporaation osa, joka Listin ja Pettitin teorian rationaalisuudesta on vastuussa. Lisäksi korporaation hierarkia vastaa tehtävien jaosta siten, että sen toiminta mahdollistuu. Hyvin toimiva hierarkia varmasti myös estää korporaation riippuvuuden minkään yksittäisen jäsenen osuuteen.

Myös ajatus oikeuksien subjektin ja niiden käyttäjän välille on kiinnostava. Nähdäkseni tämän voi tulkita siten, että moraalisia vaateita esittämään kykenevän persoonan tulee myös niitä esittää. Funktionaalisen mallin mukaan toimijuutta tulkitaan ainoastaan ulkoapäin havaittavan toiminnan pohjalta, joten tämä vaatimus on sikäli hyvin ymmärrettävä.

3.2.3 Held

Virginia Held (1970) on pohtinut sitä, pystyykö sattumanvarainen ja järjestäytymätön ryhmä yksilöitä olemaan moraalisesti vastuullinen. Yksilötasolla hän sanoo moraalisessa vastuussa pitämisen vaativan sen, että yksilö ymmärtää, mitä on tekemässä, ja ymmärtää myös teon moraalisen luonteen. Yksilön ei kuitenkaan tarvitse ymmärtää

kaikkia asian ulottuvuuksia, jotta häntä voidaan pitää vastuullisena, vaan "tavanomaisena" pidettävä ymmärryksen taso riittää (Held 1970, 472).

Held (1970, 473) tekee myös oletuksen, että ryhmien toimista voidaan tehdä moraalisia arvostelmia. Tähän liittyy myös se, että tällöin ryhmiä voitaisiin pitää myös moraalisesti vastuullisina, jos edellä mainitut vaatimukset täyttyvät. Satunnaisempien ryhmien tilanteen käsittelyn hän aloittaa pohtimalla niiden kykyä toimia. Heldin (1970, 476) mukaan satunnaisen ryhmän erottaa järjestäytyneestä päätöksentekojärjestelmän puute. Täten mahdollisuus vastuullisena pitämiseen voisi toteutua vain erityisissä tilanteissa.

Held käsittelee näitä erityisiä tilanteita ja keskittää tarkastelunsa erityisesti tilanteisiin, jossa ryhmä jättää toimimatta, vaikka sen jäsenille on selvää, että tekoon liittyy moraalinen ulottuvuus. Tarkemmin pohdinta liittyy siihen, tulisiko ryhmää pitää vastuullisena järjestäytymään, jos siltä vaaditaan toimia, jotka eivät muutoin ole mahdollisia. Heldin (1970, 476) mielestä on mahdollista, että on olemassa tilanteita, joissa ryhmältä voitaisiin vaatia järjestäytyneitä toimintaa. Held käsittelee tässä yhteydessä sitä, minkälaista järkevyyttä (*reasonable/rational*) yksilöiltä voidaan vaatia. Nähdäkseni hänen käyttämänsä termi *reasonable* tässä tarkoittaa, jotain tavanomaisena pidettävän ymmärryksen tasoa. Myös hän pohtii vastuun jakoa satunnaisen ryhmän yksilöiden ja järjestäytyneen ryhmän jäsenten välillä. Hänen mukaansa järjestäytymättömän ryhmän jäsenet olisivat kaikki vastuussa omasta osuudestaan, kun taas järjestäytyneessä ryhmässä olisi mahdollista, että joku jäsenistä ei oman osansa johdosta olisikaan vastuussa. Tästä hän johtaa, että on mahdollista joutua tilanteeseen, jossa satunnaisen ryhmän jokainen jäsen olisi vastuussa ryhmän järjestäytymisestä, vaikkei kukaan heistä olisikaan vastuussa lopullisen toimen suorittamisesta. Ryhmän järjestäytymisen muodon hän kuitenkin sanoo olevan tilannesidonnaista. (Held 1970, 476–481.)

Vaikka Heldin teoria ei suoraan liity korporaatioiden moraaliseen toimijuuteen, mielestäni sekin tuo aiheen käsittelyyn osansa. Toisin kuin List ja Pettit, Held pitää muidenkin kuin vain ennalta järjestäytyneiden ryhmien moraalista toimijuutta mahdollisena. Kuten edellä kuvasin, Heldin mukaan yksilöiden velvollisuus on joissain tapauksissa muodostaa ryhmätoimijoita. Nähdäkseni tämän voi yhdistää myös korporaatioihin siten, että jossain tilanteessa ihmiset saattaisivat olla velvollisia muodostamaan korporaation ja vielä erityisemmin sellaisen korporaation, jota on mahdollista pitää moraalisenä toimijana. Voisin kuvitella, että tällainen tilanne kaupallisen korporaation kohdalla saattaisi syntyä tilanteessa, jossa se toimii selkeitä moraalisia vaatimuksia sisältävällä alalla, kuten terveydenhuollossa.

3.2.4 Thompsonin kritiikki

Selkeästi Listin ja Pettitin kannasta poikkeavan näkemyksen ryhmätoimijoiden moraalisen vastuun mahdollisuudesta on esittänyt Christopher Thompson. Hänen näkemyksensä mukaan moraaliset tunteet olisivat olennainen osa moraalisen toimijana pitämistä. Thompsonin (2018, 517) mukaan ryhmät eivät voi kokea moraalisia tunteita, joten niitä ei siten myöskään tulisi pitää moraalisen toimijoina.

Thompson käyttää moraalisten tunteiden merkityksen kuvailuun P.F. Strawsonin esittämää lähestymistapaa. Keskeisiä tässä ovat reaktiiviset asenteet (*reactive attitudes*). Nämä asenteet ovat seurausta tunnereaktioista, joita koetaan liittyen siihen, kuinka toinen toimija on toiminut itseä tai jotain muuta toimijaa kohden ja siihen, kuinka itse on toiminut muita kohtaan. Koettujen tunteiden merkitys on, että esimerkiksi koetusta vääryydestä närkästymisen tarkoituksena on aikaansaada tekijässä syyllisyyden tunteita. Nämä puolestaan mahdollistaisivat uhrin ja tekijän moraalisen ymmärryksen sekä arvostusten samankaltaistumisen (*alignment*). (Thompson 2018, 517–518, 523.)

Thompson esittää näkemyksen, että Listin ja Pettitin mallin sinänsä ollessa uskottava, toimijoiden intentionaalisten asenteiden käsittelyyn propositioiden liittyvä ongelma. Hänen mukaansa tunteet ovat uskomuksista erillisiä. Siinä missä kuvaavan asenteen kohde on propositio, reaktiivisen asenteen intentionaalinen kohde olisi toinen persoona. Persoonilla ei ole propositioiden kaltaisia loogisia yhteyksiä, joten niiden käsittely Listin ja Pettitin ennako-oletuksiin pohjalta toimivan päätöksentekomallin kohdalla käyttämällä tavalla epäonnistuisi. Thompsonin mielestä myöskään tunteiden kasautuminen uskomusten tavoin ei ole mahdollista, joten johtopäätöksiensä pohjalta toimiva päätöksentekomalli ei myöskään olisi mahdollinen. Kirjoittaja esittää kuitenkin joitain mahdollisia toiminnallisia vastineita (*functional equivalent*) tunteille, mutta näitä hän ei pidä toimivina. Hän myöntää kuitenkin, että sellaisia saattaisi kuitenkin löytyä. (Thompson 2018, 518, 524–536.)

Oma kantani on, etteivät tunteet ole moraalille toimijalle välttämättömiä. Uskon, että tunteiden ja edelleen moraalisen ymmärryksen funktiot ovat saavutettavissa myös ilman fyysistä kykyä tunkea tunteita. Yksi mahdollinen tapa kuvata tunteiden funktiota on esittää ne eräänlaisina kognitiivisen järjestelmän kuormaa helpottavina automaatioina. Tällaisen kannan on esittänyt ainakin Lauri Nummenmaa (2019, 23). Moraalitunteiden Nummenmaa (2019, 200) puolestaan kuvaa olevan ”tärkeitä moraaliseen ylläpitäjiä”, missä voi mielestäni nähdä yhteyden ”moraalisen ymmärryksen ja arvostusten samankaltaistumisen” kanssa. Mielessä täytyy pitää, että Nummenmaan alaa on psykologia, eikä hänen kantojaan voi pitää filosofisina todistuksina. Esitänkin sen vain esimerkkinä siitä, kuinka tunteiden vaikutusta voisi kuvata vaatimatta toimijuudelta joitain tiettyjä biologisia ominaisuuksia.

3.2.5 Kuschin kritiikki

Martin Kusch (2014) on kritisoinut Listin ja Pettitin tapaa käsitellä *persoonaa* ryhmien yhteydessä. Tähän liittyen hän on esittänyt siinä olevan huomautettavaa kolmessa kohdin. Ensimmäinen liittyy Listin ja Pettitin kuvaukseen historiasta ja erityisesti sen tulkinnasta sisäisten ja performatiivisten mallien (kts. luku 3.1.2) erottelun osalta (Kusch 2014, 1590–1593). En tässä kohdassa erittele Kuschin mainitsemia historian tulkintaan liittyviä ongelmia tarkemmin, koska ne eivät nähdäkseni ole kovinkaan relevantteja tämän tutkielman kannalta (käsittelen joitain niistä luvussa 3.3.2). List ja Pettit ovat käyttäneet historiallista ajattelua oikeuttaakseen korporaatioiden *persoonana* pitämistä. Kuschin kritiikki ei siis liity mahdollisuuteen pitää korporaatiota *persoonana*, vaan Listin ja Pettitin perusteluun siitä, miksi niin tulisi tehdä.

Toiseksi Kusch (2014, 1593–1596) pitää *ryhmän persoonuutta* politiikan tutkimuksessa käytettynä *pohjimmiltaan kiistanalaisena käsitteenä* (*essentially contested concept*). Tällaiseksi Kusch (2014, 1593) kuvaa käsitettä, jota ei voi empiirisesti, loogisesti tai kielenkäytön pohjalta todistaa oikeaksi ja joiden käyttämisestä seuraa loputtomia väittelyitä. Pohjimmiltaan kiistanalainen käsite sisältää sen kaltaisia epätarkkuuksia, että tällaisen käsitteen käyttäjän arvostukset väistämättä vaikuttavat sen määritelmään ja näin Kuschin mukaan on myös *persoonan* kohdalla. Esimerkkinä tästä Kusch (2014, 1593–1594) käyttää Listin ja Pettitin kuvauksia ryhmä- ja yksilötoimijoiden eroista sekä samankaltaisuuksista. Hän huomauttaa, että tässäkin tapauksessa on kiinni lähinnä kirjoittajien arvostuksista, mitä eroista sekä samankaltaisuuksista pidetään merkityksellisinä *persoonan* määrittelemiseksi. Lisäksi Kusch (2014, 1594–1596) luettelee esimerkkejä *korporaation persoonuuden* käytöstä erinäisten poliittisten päämäärien edistämiseen. Olen valmis myöntämään kritiikin osuvuuden sikäli, että nähdäkseni korporaatioiden persoonuuden määrittelemisestä voi seurata hyötyjä ja haittoja. Näiden hyötyjen ja haittojen suhteen arviointi epäilemättä vaatii jonkinlaisten painotusten valintaa henkilökohtaisten arvostusten perusteelta.

Kolmanneksi Kusch (2014, 1596–1599) kuvailee Listin ja Pettitin poliittista filosofiaa alkeelliseksi (*rudimentary*) sekä teoriaa korporaatioiden persoonuudesta normatiivisesti tyhjäksi. Erityisesti Listin ja Pettitin tapaa käyttää *kunnioitusta* (kts. luku 3.1.2) Kusch (2014, 1597–1598) pitää epämääräisenä sekä ongelmallisena sen käyttöä yksilöiden ja korporaatioiden suhdetta kuvattaessa. Nämä ongelmat liittyvät yksilö- ja ryhmätoimijoiden erilaisuuteen, kuten moraaliseen arvioon toimijan omistamisesta. Erityisesti kaupallisen korporaation omistaminen on täysin hyväksyttävää, mutta ihmisen omistaminen orjana ei. Itse en tätä pidä aivan yhtä ongelmallisena. Mielestäni ryhmä- ja yksilötoimijoiden suhde ei ole suinkaan ainutlaatuinen siinä suhteessa, että niiden kyvyt sekä niistä seuraavat oikeudet ja velvollisuudet ovat erilaisia. Esimerkiksi lapsen ja vanhemman suhteeseen liittyy tällainen epäsuhta kykyjen, oikeuksien ja velvollisuuksien suhteen. Toisaalta lemmikkikoiran omistamista tuskin monikaan

moraalisesti paheksuu, vaikka omistajan ja lemmikin suhteen tulkitsisikin moraalisia oikeuksia ja velvoitteita sisältäväksi. Kuschin (2014, 1597) väite teorian normatiivisesta tyhjyydestä liittyy siihen, ettei se esitä tarkkaa kuvausta persoonana pitämisestä korporaatiolle seuraavista oikeuksista ja velvollisuuksista.

Kuschin kritiikki ei siis koske mahdollisuutta pitää ryhmiä moraalisina toimijoina. Tämän tutkielman kannalta sen anti liittyykin pikemmin niihin seurauksiin, joita ryhmien persoonana pitämisestä aiheutuisi. Käsittelen näitä seurauksia tarkemmin jäljempänä (luku 3.3.2), mutta Kuschin kirjoituksen perusteella näyttää mielestäni selvältä, että kaupallisten korporaatioiden moraalisina toimijoina pitäminen edellyttää arvovalintojen tekemistä.

3.3 Kaupalliset korporaatiot ryhmien erikoistapauksena

Olen aiemmin todennut, että mielestäni Listin ja Pettitin mallin pohjalta korporaatioita on mahdollista pitää moraalisesti vastuullisina. Kuschin kritiikin kohdalla myös väitin, että tästä seuraa arvovalintoja. Tässä osassa käsittelen sitä, kuinka kaupalliset korporaatiot eroavat muista ryhmistä ja miten nämä erot vaikuttavat niiden moraaliseseen vastuuseen. Aloitan perehtymällä korporaation määritelmästä ryhmälle seuraavien ominaisuuksien vaikutusta niiden käsittelemiseen moraalisena toimijana. Tämän jälkeen tarkastelen edelleen korporaatioiden rajaamista kaupalliseen toimintaan keskittyneisiin ja tämän rajauksen vaikutuksia. Lopuksi pohdin kaupallisen korporaation moraalisena toimijana pitämisen vaikutuksia niille itselleen ja niiden kanssa tekemisissä oleville.

3.3.1 Kaupallisen korporaation erityispiirteet ja vastuullisuus

Korporaatio-termin tausta on latinan kielen ruumista tarkoittavassa sanassa *corpus* ja edelleen yhdeksi ruumiiksi muodostumista tarkoittavassa sanassa *corporare*, joten siihen liittyy ajatus ryhmästä, joka toimii ”kuin yhtenä ruumiina”. Erityisesti amerikkalaisissa englannissa termiä *corporation* käytetään yleisesti synonyyminä suurelle kaupalliselle yritykselle. Kaikki korporaatiot eivät kuitenkaan ole yrityksiä. Korporaatioksi voi myös kutsua esimerkiksi joitain hallinnollisia ja uskonnollisia organisaatioita. Useimmiten korporaatioksi kutsutaan ryhmää, johon kuuluu vähintään kaksi jäsentä, mutta korporaation on mahdollista muodostua myös ainoastaan yhdestä yksilöstä. Nähdäkseni korporaatio eroaa muunlaisista ryhmistä olemalla monelta osin varsin tarkoin määriteltä ja nämä määrittelyt ovat suhteellisen vakaita. Nämä määrittelyt ovat seurausta säännöistä, jotka voivat olla seurausta ulkopuolelta tulevista velvoitteista, kuten yhteiskunnan säätämistä laeista, mutta ne voivat olla myös ryhmän itsensä muo-

dostamia. Useimmat korporaatiot ovat epäilemättä lakien ohjaamia, mutta esimerkiksi korporaatiosta, jonka toiminta ja rakenne ovat ryhmän itsensä määrittämät, voi kuvitella vaikkapa jonkin pitkät perinteet omaavan salaseuran. Sikäli, kun *korporaation* käsitteen katsotaan syntyneen lain käytöstä, on varmasti mahdollista väittää, että kaikki korporaatiot ovat laillisia entiteettejä, mutta pidän edellä esittämäni esimerkin valossa mahdollisena, että muunkinlaisia mahdollisesti olisi olemassa. Nämä eivät kuitenkaan käsittelyni kannalta olennaisia, joten keskityn lähinnä niihin korporaatioihin, jotka ovat yhteiskunnan lakien alaisia. Korporaation identiteetti, tavoitteet ja tarkoitus, toiminnallinen rakenne sekä sen suhde jäseniinsä muodostuvat näiden sääntöjen pohjalta. Korporaatioihin liittyy myös ainakin jossain määrin myös ajallinen jatkuvuus. Niitä ohjaavat säännöt ovat sillä tavoin vakiintuneita ja muodollisia, että korporaation identiteetti ei voi sattumanvaraisesti muuttua. Nähdäkseni myös korporaation muodostumista ja hajoamista pääsääntöisesti rajoitetaan ulkoisten lakien toimesta.

Esimerkkinä lain korporaatiolle tuomista velvoitteesta kuvailen yhdistyksen määrittelylle laista tulevia vaatimuksia. Tässä yhteydessä kutsun rekisteröityä yhdistystä pelkästään yhdistykseksi, vaikka toisenlaisiakin olisi. Rekisteröimättömiä yhdistyksiäkin laki kuitenkin käsittelee sen 10 luvussa. Yhdistyslain 1 luvussa yhdistyksen toiminnan tarkoitukselle esitetään rajoituksia. Yhdistyksen toiminnan tulee olla yhteiskunnallisesti hyväksyttävää ja ensisijaisesti uskonnolliset sekä taloudelliset ryhmät rajataan ulos yhdistysten joukosta. (Yhdistyslaki 503/1989.)

Yhdistyksen olemassaolon alkua ja loppua puolestaan rajoitetaan lain 2, 7 ja 8 luvuissa. Yhdistyksen jäseniin kohdistuvia rajoituksia on lain 2 luvussa. Nämä rajoitukset koskevat sitä yhdistyksen jäseneksi liittymistä, jäsenyyden päättymistä ja jäseneltä vaadittavia ominaisuuksia. Yhdistyksen toiminnalliselle ja hallinnolliselle rakenteelle puolestaan esitetään vaatimuksia lain 4, 5 ja 6 luvuissa. (Yhdistyslaki 503/1989.)

Lainsäädännöstä tulee siis korporaatioille vaatimuksia, joita vertaan laista kaupalliselle korporaatiolle tuleviin vaatimuksiin. Käytän tähän osakeyhtiölakia, vaikka muunkinlaisia yhtiömuotoja laki sääntelee. Tämä yksinkertaistaa tarkastelua, mutta pidän myös osakeyhtiöitä yhtiömuodoista tarkasteluni kannalta kiintoisimpina. Esimerkiksi toiminimiyrietykset ovat henkilöyrietyksiä, joiden moraalinen vastuu liittyy lähinnä sen omistajaan. Tällaisen yrityksen toimintaan liittyvä moraalinen vastuu voi olla sinänsä hieman erilainen kuin pelkästään sen omistajan, koska sen omistajalla on myös muita yritykseen liittymättömiä vastuita. Kuitenkin erityisesti julkisiin osakeyhtiöihin liittyy useammin mahdollisuus tulkita niitä nimenomaisesti ryhmätoimijoina. Mahdollista on, että yhtiön osakkeet (tai ainakin niiden enemmistö) ja niiden myötä päätösvalta ovat vain yhden henkilön käsissä. Uskoakseni julkisissa osakeyhtiöissä tämä olisi kuitenkin melko harvinaista.

Osakeyhtiön määrittelyminen lain 1 luvussa käsittelee yhtiön omistamiseen, toiminnan tarkoitukseen ja päätöksentekoon liittyviä määräyksiä. Osakeyhtiön toiminnan tarkoituksen sanotaan olevan voiton tuottaminen omistajilleen, mutta yhtiöjärjestyksessä tähän voidaan tehdä poikkeuksia. Osakeyhtiö kuvataan omistajistaan erilliseksi oikeushenkilöksi, jonka velvoitteista omistajat eivät henkilökohtaisesti ole vastuussa. Omistajien vastuun rajaamisen lisäksi laki käsittelee omistajien oikeuksia. Lain mukaan yhtiöjärjestykseen täytyy erikseen merkitä, jos osakkeiden mukana tuleva vaikutusmahdollisuus poikkeaa jonkun toisen osakkeen omistajan vastaavasta. Muutoin osakkeenomistajien vaikuttamisen mahdollisuus liittyy hänen omistussuhteensa. Osakkeenomistajat voivat määrätä yhtiölle sääntöjä yhtiöjärjestykseen, mutta nämä säännöt eivät saa olla lakien tai hyvien tapojen vastaisia. Yhtiön johdon tulee edistää yhtiön etua, mikä tarkoittanee aiemmin kuvatun toiminnan tarkoituksen seurauksena yleensä voiton tuottamista omistajille. Lain 1 lukua tulkiten kaupallinen korporaatio eroaa muista korporaatioista erityisesti taloudellisen toimintatarkoituksensa sekä sen omistamiseen liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien osalta. (Osakeyhtiölaki 624/2006.)

Lain 2 luvussa käsitellään osakeyhtiön perustamista. Toimijan oikeuksien käyttöön liittyen mielenkiintoisena voi pitää sitä, kuinka yhtiön rekisteröiminen antaa sille oikeuden tehdä sopimuksia. Rekisteröimättömän yhtiön kanssa sopimuksia tehneet voivat niistä myös vapautua, jos eivät olleet tietoisia tällaisen kanssa olevansa tekemisissä. Muutoin 2 luku velvoittaa yhtiön tekemään itselleen tarkkoja määrittelyitä sen identiteettiin sekä osakkaiden ja sen välisistä velvoitteista. Lain 3 luku puolestaan esittää määräyksiä liittyen yhtiön osakkeeseen ja siten myös yhtiön sekä sen osakkaiden suhteeseen. (Osakeyhtiölaki 624/2006.)

Osakeyhtiölain 5–8 luvut käsittelevät yhtiön hallintoa ja toimien valvontaa. Lain 9–12 luvut käsittelevät osakkeiden määrää ja sen määrän muuttamista. 13–15 luvut puolestaan asettavat ehtoja yrityksen varojen jakamiselle. 16–20 luvut asettavat ehtoja sille, kuinka yhtiö voi lakata olemasta tai muuttaa muotoaan. Osakeyhtiölain 21–25 luvuissa määritellään toimintatapoja yhtiöön liittyvien väärinkäytösten yhteydessä. Tässä yhteydessä on myös säädetty omistajien, johtajien, tilintarkastajien ja yhtiökouksen johtajan vastuusta yhtiölle aiheutuneeseen vahinkoon. (Osakeyhtiölaki 624/2006.)

Nopeankin tutustumisen pohjalta on helposti havaittavissa, että osakeyhtiöihin kohdistuu huomattavasti yksityiskohtaisempaa lainsäädäntöä kuin yhdistyksiin. Tämän näkisin mahdollistavan osakeyhtiön yhdistystä helpomman moraalisen toimijuuden arvioimisen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että osakeyhtiöidenkään moraalisen toimijuuden arvioiminen olisi etenkään ulkopuoliselle yksinkertaista. Erityisesti kansainvälisten yritysten kohdalla toiminnasta, kuten tuotannosta, aiheutuvat haitat voi-

vat maantieteellisesti sijoittua etäälle toiminnan aikaansaamasta hyödystä. Lisäksi toiminnan epäsuorien vaikutusten arvioiminen voi, vaikkapa sijoitustoiminnan yhteydessä, olla hankalaa. Kuitenkin osakeyhtiöihin liittyvän lainsäädännön yksityiskoh-taisuudesta voi päätellä mielestäni ensinnäkin sen, että ryhmän tarkempi rajaaminen mahdollistaa sen tarkemman sääntelyn lakien avulla. Toiseksi mielestäni on perustel-tua tulkita yhtiöiden vaikutusmahdollisuuksia ja toiminnan seurauksia pidettävän mahdollisesti niin merkittävänä, että erityisen yksityiskohtainen sääntely on niiden kohdalla välttämätöntä.

Kuten jo olen todennut, mielestäni korporaatioita on Listin ja Pettitin mallin poh-jalta mahdollista pitää moraalisesti vastuullisina. Sama koskee myös kaupallisia kor-poraatioita ja niiden kohdalla moraalisen vastuullisuuden vaatimusten täyttymisen arvioiminen voi olla jopa muita korporaatioita helpompaa. Olen kuitenkin todennut myös, että korporaatioiden pitäminen moraalisesti vastuullisina edellyttää arvovalin-toja. Seuraavassa pohdin joitain mahdollisia käytännöllisiä seurauksia ja niihin liitty-viä intuitioita, jotka tehtäviin arvovalintoihin saattavat vaikuttaa.

3.3.2 Käytännöllisiä seurauksia

Kaupallisten korporaatioiden pitämisen moraalisesti vastuullisena aikaansaisi epäile-mättä monenlaisia vaikutuksia. Monet näistä vaikutuksista ovat todennäköisesti sel-laisia, joita on vaikea ennalta arvioida. Tästä johtuen niiden käsittelyyn liittyy epävar-muutta ja luultavasti jotkut seuraukset jäävät tässä käsittelemättä. Aloitan kuitenkin käsittelyni tulkitsemalla Listin ja Pettin sekä Kuschin käyttämiä esimerkkejä pyrki-myksistä myöntää tai kieltää korporaatioiden persoonuus lainkäytön yhteydessä. Tä-män jälkeen pohdin niitä oikeuksia ja velvollisuuksia, joita moraalinen vastuullisuus kaupalliselle korporaatiolle toisi nykyisten oheen.

List ja Pettit (2011, 184) kuvailevat tilanteen, jossa yritysten poliitikoille maksa-maa vaalirahoitusta on pyritty oikeuttamaan vertaamalla yksilöiden ja yritysten oi-keuksia. Saman suuntainen pyrkimys liittyy tapaukseen, jossa yritys on pyrkinyt vält-tymään siltä vaadituista kiinteistöveroista (List & Pettit 2011, 175). Näihin sisältyy mielestäni intuitio, että moraalisen vastuun tulisi olla samanlainen, vaikka toimijat olisivat erilaisia. Itse en pidä tätä väistämättömänä. Sinänsä ryhmien persoonuuden hylkäävän Ikäheimon (2006, 100) ajatuksista eritasoisilla kyvyillä varustettujen yksi-löiden eritasoisesta persoonuudesta voi mielestäni johtaa myös ajatuksen niihin liitty-vistä eritasoisista oikeuksista ja velvollisuuksista.

List ja Pettit (2011, 167) esittelevät myös tilanteen, jossa ilmeisestä huolimatto-muudesta johtuneesta laivan uppoamisesta ja siitä seuranneesta ihmishenkien mene-tyksestä huolimatta ketään yksilöä ei voitu tuomita siitä vastuulliseksi. Tätä List ja Pettit käyttävät yhtenä perusteluna ryhmien vastuussa pitämiselle. Tällöin ryhmän jäsenet olisivat myös oman roolinsa mukaisessa vastuussa ryhmän toimista (List &

Pettit 2011, 164). Tämä voisi vaatia oikeudelta varsin syvällistä perehtymistä ryhmän rooleihin ja tehdä oikeudenkäyntitilanteista kovin monimutkaisia. Ryhmältä voisi varmaankin myös lain puolesta vaatia riittävää rakennetta ja vastuunjakoa, että edellä mainitun kaltaiselta tilanteelta vältyttäisiin. Tämä puolestaan vaatisi erittäin yksityiskohtaista lainsäädäntöä, jotta kaikki edes todennäköisesti eteen tulevat tilanteet tulisivat katetuiksi. Lisäksi tämä saattaisi johtaa joissain tapauksissa yrityksen kannalta tarpeettoman jäykkään toiminnalliseen rakenteeseen. Itse en näiden vaihtoehtojen pohjalta kykene päättämään kummankaan vaihtoehdon taakse.

Kusch (2014, 1592) kuvailee korporaatioiden³ persoonuutta vastustetun yksilöiden suojelemiseksi. Hänen sanoo tässä yhteydessä käytetyn slogania, joka vapaasti käännettynä edellyttää korporaatioiden persoonuudelta sitä, että Texas voi sellaisen teloittoa. Tähänkin liittyy ajatus siitä, että korporaatioiden ja yksilöiden vastuut olisivat samankaltaisia, jos korporaatioiden persoonuus myönnettäisiin. Tämä tuo kuitenkin esille myös sen, ettei korporaation rankaisemiseen voida käyttää samoja keinoja kuin ihmisyksilöiden. Onkin helppoa kuvitella tilanne, jossa yrityksen toiminnalla olisi seurauksia, ettei sen niistä saamaa rahallista sanktiota yleisesti pidettäisi riittävänä. Listin ja Pettitin (2011, 164) mallin mukaan olisi mahdollista teon toteuttamisesta vastuussa olleita yksilöitä rangaista myös henkilökohtaisesti. Mutta olisiko korporaation rankaisemiseksi olemassa muita mahdollisuuksia kuin vain sakkojen ja vahingonkorvausten määrääminen? Jo nykyisellään korporaatio on mahdollista hajottaa tietyin edellytyksin. Yksilön vangitsemiseen voisi kenties rinnastaa yrityksen hallinnon tiukennettuun valvontaan tai jopa haltuunottoon. Tähän tapaan on toimittu ainakin Yhdysvalloissa Fannie Maen ja Freddie Macin yhteydessä vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen (Frame 2015). Korporaatio, erityisesti suuri sellainen, varmasti näyttäytyy useimmille sellaisena, ettei se kärsi rahallisesta rangaistuksesta. Sijoittajien vastuun kasvattaminen vahingonkorvaustilanteessa voisi tässä mielessä tehdä rangaistuksen tehokkuudesta uskottavamman. Toisaalta Listiä ja Pettitiä (2011, 157) mukailen, tämä saattaisi saada yrityksen omistajat ohjaamaan yrityksen toimintaa moraalisesti kestävämpään suuntaan.

Kusch (2014, 1598 – 1599) esittää myös, että korporaatiot olisivat itse pyrkineet käsitellyiksi yksityisoikeudellisen sijasta rikosoikeudellisesti vastuullisina. Tähän olisi ollut syynä se, että rikosoikeudellinen vastuu tulisi niille halvemmaksi. En tunne Suomen tai Yhdysvaltojen lakeja riittävän tarkasti esittääkseni tätä faktana, mutta uskon tilanteen näiden maiden välillä eroavan tässä suhteessa merkittävästi. Kuitenkin tällainen mahdollisuus tulee ottaa huomioon, jottei korporaatioiden vastuu teoistaan huomaamatta pääsisi pienenemään aiheetta.

³ Kuvaus liittyy Yhdysvaltoihin, joten korporaatiolla voinee tulkita tässä tarkoitettua nimenomaisesti suuriryhtyksiä.

Mielestäni jo näiden harvojen esimerkkienkin avulla on mahdollista väittää, ettei yksilön ja kaupallisen korporaation moraalisten vastuiden tai niistä seuraavat oikeuksien ja velvollisuuksien tule olla identtisiä. Moraaliin sisältyy kuitenkin muutakin kuin vain kyky toimia lakien mukaan. Jo nykyisellään laki pitää rekisteröityjä yrityksiä *oikeushenkilöinä* ja vaatii niiltä lakien noudattamista (Osakeyhtiölaki 624/2006). Olakseen *moraalinen persoona*, eikä vain *laillinen persoona* (tai *oikeustoimihenkilö*), tulisi korporaation kyetä esittämään, vastaamaan ja käsittelemään myös muita kuin oikeudellisia vaateita. Vaateiden käsittelyn johdosta tulisi myös seurata myös jonkinlainen vaateen esittäjälle, mutta myös muille tarkastelijoille, havaittava vaikutus. Eräänä kaupalliselle korporaatiopersonalle⁴ kohdistuvien vaateiden muotona voi pitää asiakaspalautteita. Toinen tällaisen vaateen kuviteltavissa oleva muoto voisi olla yrityksen toiminnasta kärsineiden sivullisten tai työntekijöiden mielenilmaus. Korporaatiopersonalla tulisi siis olla järjestelmä, joka riittävällä tavalla varmistaisi esitettyjen vaateiden päättämisen käsiteltäviksi. Uskoakseni useimmille asiakaspalvelutehtävissä toimineille on helppoa kuvitella tilanne, jossa tuottuneen asiakkaan kärkevä palaute tulee käsitellyksi lähinnä kahvipöytäkeskusteluissa. Helppoa on myös kuvitella, että ympäristöhaittoja aiheuttaneen tehtaan omistava yritys pyrkisi paikallisten asukkaiden protestit pitämään pois julkisuudesta. Edellä kuvaillun kaltaiset ajatukset voi yhdistää Listin ja Pettitin hyvin toimivan ryhmän vaatimuksien yhteydessä käyttämiin käsitteisiin *järkeily* ja *kannustinyhteensopivuus* (kts. 3.1.1). Kyky vastaanottaa ja käsitellä esitettyjä vaateita ei siis ole itsestäänselvyys. Toisaalta vaateiden aiheuttaman vaikutuksen havaittavuuden takia korporaatiopersonan täytyisi nähdäkseni tehdä niiden käsittelystä ainakin jossain määrin läpinäkyvää. Tämän seurauksena myös yrityksen kannalta ikävät asiat tulisivat nähtäville ja imagon hallinta vaikeutuisi. Kuitenkin ongelmienkin rehellinen myöntäminen saattaisi kasvattaa etenkin korporaatiopersonan asiakkaiden luottamusta siihen ja edesauttaa pysyvämmän asiakassuhteen muodostamisessa. Ongelmiin puuttuminen varhaisessa vaiheessa voi mahdollisesti estää myös niistä koituvan närkästyksen kasvun lainsäädännön muuttamista vaativiin mittoihin. Sijoittajan kannalta pysyvämmät asiakassuhteet ja lain sanktioilta välttyminen voisivat tehdä korporaatiopersonasta muita vastaavia sijoituskohteita turvallisemman vaihtoehdon. Toisaalta toiminnan läpinäkyvyys helpottaisi sijoituksen eettisyyden arvioimista. Median perusteella voi saada käsityksen, että eettinen- ja vastuullinen sijoittaminen ovat kasvussa. Jos tämä pitää paikkansa, korporaatiopersona voisi houkuttaa tämän kaltaisia sijoittajia. Muistaa tietysti täytyy, ettei persoonana pitäminen tee yksilöstä sen paremmin kuin korporaatiosta automaattisesti hyvin toimivaa. Korporaatiopersonan mahdollistavat ominaisuudet kuitenkin myös mahdollistavat

⁴ Käytän tässä yhteydessä muidenkin kuin laillisten vaateiden kanssa toimimaan kykenevästä korporaatiosta nimitystä *korporaatiopersona*. Termiin saattaa sisältyä jo olemassa olevia merkityksiä, mutta tarkoitukseni ei ole niihin viitata.

toiminnan muuttamisen parempaan suuntaan. Moraalisesti arveluttavalla tavalla toimivan yrityksen on myös vaikea kuvitella pyrkivän toimimaan tavalla, joka mahdollistaisi sen tulkitsemisen korporaatiopersonaksi.

Moraalisen toimijuuden edellytysten täyttymisen arvioiminen erityisesti suuren yrityksen kohdalla tuottaa omat ongelmansa. Erilaisten kaupallisten korporaatioiden monimuotoisuus tekee myös tarkkojen ja kaikenkattavien määritysten tekemisen korporaatiopersonalle haastavaksi. Nähdäkseni kaikkia kaupallisia korporaatioita ei voi pitää korporaatiopersonina. Sen, minkälaisia kaupallisia korporaatioita on mahdollista pitää korporaatiopersonina, määrittäminen vaatii myös arvovalintoja. Näihin arvovalintoihin mahdollisesti vaikuttavia seurauksia ja intuitioita olen tässä pyrkinyt avaamaan. Epäilemättä käsittelemättä jäi hyvinkin relevantteja näkökulmia, mutta niiden tutkiminen vaatisi laajempaa tutkimusta.

4 YHTEENVETO

Kaupallisten korporaatioiden moraalisen vastuun tutkiminen tätä tutkielmaa varten on ollut mielenkiintoista. Sen yhteydessä olen oppinut paljon uutta. Mutta kuten usein käy, samalla on herännyt myös uusia kysymyksiä. Kuvailen ensin näkemystäni kaupallisten korporaatioiden moraaliseen vastuusta ja sen jälkeen esitän joitain näistä uusista kysymyksistä.

Mielestäni Listin ja Pettitin mallin pohjalta on mahdollista ajatella ainakin joitain kaupallisia korporaatioita moraalisisina toimijoina. Tämä kylläkin vaatii heidän käyttämänsä funktionaalisen mallin hyväksymistä ja joidenkin valintojen tekemistä. Ensinnäkin funktionaalisen mallin käyttöön liittyy muiden toimijoiden tulkittamista näiden näkyvän toiminnan avulla. Tämän voi ajatella rajaavan tulkinnassa käytettävän tiedon määrää ja siten kasvattavan virheellisten tulkintojen mahdollisuutta. Uskoisin, että yksittäisen toimijan kuvaamisessa jokin sisäinen malli saattaisi toimia paremmin. Yhteiskuntatieteellisiin teorioihin kuitenkin yleensä liittyy ihmisten käsitteleminen joukkoina ja yleistysten tekeminen, koska jokaisen yksittäisen yksilön vaikutuksen huomioiminen tekisi ainakin suurten yhteisöjen kuvauksesta lähes mahdotonta. Nähdäkseni siis valinta sisäisen ja ulkoisen toimijuusmallin välillä sisältää myös valinnan siitä, tutkitaanko moraalista ensisijaisesti yksilön vai yhteisön kannalta. Usein sisäisiin toimijuusmalleihin vaikuttaisi liittyvän myös jonkin tyyppisesti inhimillisen ominaisuuden vaatimus. Intuitiivisesti tämä vaikuttaa hieman ihmisten nostamiselta muiden toimijoiden yläpuolelle, mutta toisaalta toimijuuden tunnistaminen rakenteeltaan samankaltaisesta on helpompaa kuin täysin erilaisesta. Osaltaan tähän liittyy myös ryhmien toimijuuden kieltäminen sillä perusteella, että niitä ei voisi rankaista samoin kuin ihmisiä, mutta moraalisen vastuun luonteenkin ollessa toisenlainen, en näe syytä ajatella, että rankaisutapojenkaan kuuluisi olla samanlaisia. Tässä yhteydessä joudutaan myös miettimään moraalisen toimijana pidettävän korporaation ja muiden toimijoiden suhteen luonnetta. Usein kaupallisten korporaatioiden toiminnan päämääränä on pidetty lähinnä voiton tuottamista omistajilleen ja tämä ajatus on nähtävissä

myös osakeyhtiölaissa. Joillakin yrityksillä on kuitenkin ollut pyrkimyksiä esittäytyä muita moraalisempina, esimerkiksi kertomalla lahjoituksistaan lastensairaalalle tai luontoystävällisistä muutoksista toimintatavoissaan. Tällaista on kuitenkin helppo tulkita suurempien voittojen toivossa tehdyksi imagon rakentamiseksi. Moraalisena toimijana yrityksen toiminnan pitäisi nähdäkseni pystyä vakuuttamaan sitä tarkkai-levat siitä, ettei voittojen maksimoiminen muiden kustannuksella ole sille ensisijaista. Tällä on vaikutuksia siihen, miten tällaisen yrityksen suhdetta muihin toimijoihin tul- kitaan ja edelleen niihin toimintansa vaikutuksiin, joista sitä voidaan pitää vastuussa.

Kuten aiemmin totesin, mielestäni mahdollista on pitää kaupallisia korporaati- oita moraalisisina toimijoina, mutta eri asia on, josko näin tulisi tehdä. Kuten Kuschin kritiikin (luku 3.2.5) yhteydessä totesin, Listin ja Pettitin perustelut joidenkin korpo- raatioiden moraalisen toimijuuden tunnustamiseksi vaativat arvovalintoja ja ovat kiistettävissä. Kuitenkin pidän hyväksyttävänä perusteena korporaatioiden toimijuu- den tunnustamiselle sitä, että tällöin olisi mahdollista välttää tilanne, jossa korpora- tion nimissä tehdyn toiminnan seurauksien vastuuta ei kyettäisi jakamaan vain yksi- löiden harteille. Lisäksi jotkut kaupalliset korporaatiot hyvinkin saattaisivat jonkinas- teisen vastuussa pitämisen seurauksena kehittää rakennettaan moraalisen toimijuu- den kanssa sopivaan suuntaan.

Yksittäisen kaupallisen korporaation moraalisen toimijuuden vaatimien ehtojen täyttymisen tunnistaminen ei ole helppoa. Suuren ja monimutkaisen toiminnallisen rakenteen tuottaman toiminnan avulla moraalisen toimijuuden tunnistaminen vaikut- taisi yksilölle turhan vaikealta. Listin ja Pettitin malli asettaa moraalisen toimijan toi- minnalliselle rakenteelle vaatimuksia. Moraalisen toimijuuden sanotaan vaativan toi- mintaa moraalisia valintoja vaativassa ympäristössä, kykyä arvioida tekojensa seu- rauksia ja mahdollisuutta vapaasti päättää toiminnastaan. Lisäksi persoonana pitämi- sen ja edelleen kykyä toimia keskinäisiä vaateita sisältävässä ympäristössä. Yksittäi- selle ihmiselle korporaation kykyjen arvioiminen osoittautuisi epäilemättä usein ko- vin haastavaksi. Nähdäkseni kaupallisen korporaation moraalisen vastuullisuuden arvioinnissa yksilö joutuisi siis turvautumaan omien havaintojensa lisäksi myös mui- den näkemyksiin yrityksestä. Tällöin myönteisen julkisuuskuvan merkitys yritykselle korostuisi.

Yksityinen toimija saattaisi siis hyötyä siten, että tämän kannalta joidenkin kau- pallisten korporaatioiden toiminnan ennakoiminen voisi tämän kannalta helpottaa. Korporaation kannalta hyödyt voisivat liittyä esimerkiksi asiakassuhteiden muodos- tamiseen ja ylläpitämiseen. Sama saattaisi koskea myös suhteita työntekijöihin ja si- joittajiin. Asiakkaan olisi luultavasti helpompi asioida sellaisen yrityksen kanssa, jota voi pitää moraalisisena toimijana kuin sellaisen, jonka toiminnan kelvollisuuden arvi- ointi on vaikeampaa. Moraalisisena toimijana pidettävä yritys olisi todennäköisesti myös muita turvallisempi sijoituskohte ja houkuttelevampi työnantaja. Moraalinen

toimija ei automaattisesti ole hyvä toimija, mutta sen arvioiminen olisi ainakin helpompaa. Yritykselle moraalista toimijuudesta todennäköisesti seuraisi uusien rakenteiden muodostamista. Se todennäköisesti joutuisi panostamaan aiempaa enemmän viestintäänsä, jotta se voisi riittävällä tavalla moraaliseen toimintaan liittyviä vaateita vastaanottamaan, osoittamaan toisille ja käsittelemään. Lisäksi sillä pitäisi olla organisaatiossaan vaateiden sopivaan käsittelyyn kykenevä elin.

Tutkielmaa tehdessäni asian mielenkiintoisimmaksi näkökulmaksi kannaltani nousi moraalinen yhteisö ja juuri siihen liittyen mieleeni tulikin mahdollisia jatkotutkimuksen kohteita. Nähdäkseni moraalinen yhteisö on aiheena sellainen, ettei sitä ole vielä likimainkaan kattavasti selitetty, etenäkään muiden kuin inhimillisten toimijoiden kohdalla. Osa näistä mahdollisista jatkotutkimuksen kohteista osuu selkeämmin filosofian alueella, mutta toiset liittyisivät kenties läheisemmin psykologiaan tai sosiologiaan. Eräs ”filosofisemmista” aiheista liittyy kaupallisten korporaatioiden ja yksilöiden asymmetriseen suhteeseen ja toimijoiden erilaisiin moraalisiin asemiin. Toimijoiden välisiä suhteita usein värittävästi jakautuneet kyvyt ja vaikutusmahdollisuudet. Myös suhteen tiiveys ja voimakkuus voivat vaihdella. Ryhmien, erityisesti kaupallisten korporaatioiden, ja yksilöiden välinen suhde on myös rajautunut tarkemmin kuin yksittäisten yksilöiden välinen suhde. Tähän luonnollisesti sisältyy ajatus siitä, että kaupallisia korporaatioita olisi mahdollista pitää ainakin jollain tavoin moraalisisina toimijoina. Nähdäkseni olisi mielenkiintoista ja monella tapaa myös hyödyllistä tutkia tarkemmin kuinka tällainen suhde rajautuu. Esimerkiksi yrityksen kannalta suhde liittyy selkeimmin taloudelliseen tuottoon ja sen asiakkaiden kannalta näiden saamaan tuotteeseen tai palveluun. Mutta suhteeseen voi aivan ilmeisesti kuulua muitakin näkökulmia. Terveystieteiden yrityksen toimintaan liittyy sen asiakkaiden taholta varmasti toisenlaisia odotuksia kuin vaikkapa rahoituslalla toimivaan. Suuren öljy-yhtiön toiminnalla on ympäristövaikutusten kautta lähes väistämättä suurempia vaikutuksia koko ihmiskuntaan kuin pienellä opetusohjelmistoihin keskittyneellä IT-yrityksellä. On helppoa kuvitella yrityksen koon myös vaikuttavan merkittävästi siihen, kuinka sen asiakkaat, työntekijät ja sijoittajat siihen suhtautuvat. Uskoisin suurimman osan ihmisistä todennäköisemmin kokevan myötätuntoa ongelmassa olevaa kotileipomoa kuin kansainvälistä monialayritystä kohtaan. Suuryrityksen hahmottaminen on varmasti pientä hankalampaa ja tämä varmasti vaikuttaa myös toiminnan moraalisten ulottuvuuksien ennakoimiseen. Toimijoiden välisiä suhteita on lukematon määrä ja nämä kaikki ovat jollain tavoin uniikkeja. Mielenkiintoista olisi kuitenkin tietää, onko näissä suhteissa jotain yhdistäviä tekijöitä ja voiko niistä päätellä jotain ei-inhimillisten toimijoiden moraalisuudesta.

Toinen itseäni kiinnostava kysymys liittyy inhimillisten toimijoiden moraaliseen ympäristöön, sen vaikutukseen yksilöihin ja oman moraalisen ympäristön määrittelyyn. Ajatus syntyi Adam Smithin *Moraalituntujen teoriaa* ja tästä mielestäni ilmeisiä

vaikutteita saanutta Lauri Nummenmaan *Tunnekartastoa*. Perustan väitteeni vaikutteiden saamisesta moraalitunteiden käsittelyn lisäksi siihen, että Nummenmaa käyttää voimakkaasti Smithiin yhdistettävää käsitettä *näkymätön käsi* kirjassa useita kertoja. Smithin mukaan moraaliset tunteet ovat voimakkaampia läheisiä ihmisiä kohtaan ja tämä johtuu siitä, että nämä tunnetaan etäisempiä paremmin. Mielestäni tästä voi johtaa ajatuksen siitä, että suurempi määrä yksittäisiä havaintoja itsen ulkopuolisen toimijan toiminnasta todennäköisemmin johtaa tarkempaan malliin tämän toiminnasta. Tarkan mallin pohjalta toimijan toimintaa eteen tulevaisuudessa on helpompaa ennakoita, mikä mahdollistaa voimakkaamman luottamussuhteen syntymisen ja vahvistaa käsitystä tämän moraalista toimijuudesta. Yhdistämällä tähän muun muassa Nummenmaan esittämän ajatuksen tunteista kognitiivisen järjestelmän toimintaa helpottavina automaatioina, minulle heräsi joitain mielestäni mielenkiintoisia kysymyksiä. Yksi tällainen liittyy siihen, kuinka yksilön kognitiiviset kyvyt vaikuttavat tämän kykyyn muodostaa malleja muiden toimijoiden toiminnasta tekemiensä havaintojen pohjalta ja edelleen lukea näitä omaan moraaliseen ympäristöönsä kuuluviksi. Toisaalta mielenkiintoista olisi myös selvittää, kuinka suuri osuus käyttäytymiseen liittymättömillä seikoilla, kuten ihonvärillä, on mallien muodostamisessa ja edelleen oman moraalisen yhteisön muodostamisessa, esimerkiksi muukalaisvihamielisten yhteisöjen kohdalla. Hyödyllistä voisi olla myös tutkia yksilön kognitiivisten kykyjen lisäksi muitakin moraalisen toimijuuden tunnistamiseen ja edelleen moraalisen yhteisön määrittämiseen mahdollisesti liittyviä seikkoja. Yksi tällainen voisi olla vaikkapa kokemus uhasta omalle turvallisuudelle ja miten se vaikuttaa oman moraalisen yhteisön rajaamiseen. Sodot ja kriisit usein yhtenäistävät kansoja, mitä on mahdollista käyttää myös joidenkin poliittisten päämäärien ajamiseen. Vaikuttaisi kuitenkin, että samalla ryhmän sisäiset säännöt voisivat tiukentua. Esimerkiksi sota-aikana muulloin tavanomaisena pidettyjä asioita, kuten tanssimista, on saatettu paheksua. Tähän liittyen voisi pohtia moraalisen yhteisön rakenteen vaikutusta sen suhteeseen ulkopuolisiin ja ulkopuolelle sulkemiseen. Esimerkiksi holokaustia tai sotarikoksia voisi käsitellä tältä kannalta. Myöskin puutteellisen tai vääristyneen tiedon vaikutusta toisten moraalisen toimijuuden arvioinnissa olisi kenties hyödyllistä tutkia. Tätä aihetta voisi lähestyä vaikkapa internetin välityksellä tuntemattomiin kohdistuvan moraalisen närkästyksen kautta. Myös julkisuuden henkilöihin monet vaikuttavat yhdistävän arvostelmia kevyiltä vaikuttavien perusteiden.

Moraali tutkimusalueena on hyvin laaja ja siihen liittyviä kysymyksiä tutkittavaksi riittäisi varmaan loputtomasti. Sillä on myös suuri merkitys keskinäisen kanssakäymisen mahdollistamisessa ja sillä on vaikutusta lähes kaikkiin ihmisiin. Kaupallisten korporaatioiden moraalista vastuuta ei ole kuitenkaan tutkittu likimainkaan yhtä pitkään ja hartaasti kuin yksilöihin liittyviä moraalisia näkökulmia. Kaupallisten

korporaatioiden vaikutus nykyisessä maailmassa on kuitenkin huomattava. Tästä syystä aiheen tutkimista voi pitää merkityksellisenä.

LÄHTEET

- Collins, Stephanie and Holly Lawford-Smith (2016): Collectives' and individuals' obligations: A parity argument. *Canadian Journal of Philosophy* 46:1, 38-58. doi:10.1080/00455091.2015.1116350.
- Duff, Antony (1977): Psychopathy and moral understanding. *American Philosophical Quarterly* 14:3, 189. Saatavilla <<https://jyu.finna.fi/PrimoRecord/pci.proquest1297320666>>. luettu 22.05.2021.
- Epstein, Brian (2018): Social ontology. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/social-ontology/>>, luettu 23.05.2021.
- Frame, W. Scott (2015): The rescue of fannie mae and freddie mac †. *Journal of Economic Perspectives* 29:2, 25-52. doi:10.1257/jep.29.2.25.
- French, Peter (1979): The corporation as a moral person. *American Philosophical Quarterly* 16:3, 207. doi:10.2307/20009760.
- Green, Mitchell (2020): Speech acts. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/speech-acts/>>, luettu 15.05.2021.
- Greenspan, Patricia (2016): Responsible psychopaths revisited. *The Journal of Ethics* 20:1-3, 265-278. doi:10.1007/s10892-016-9231-z.
- Held, Virginia (1970): Can a random collection of individuals be morally responsible? *The Journal of Philosophy* 67:14, 471. doi:10.2307/2024108.
- Ikäheimo, Heikki (2006): Persoonuudesta, sen tilasta ja tulevaisuudesta. *Niin & Näin : Filosofinen Aikakauslehti* 13:4, 101.
- Jaworska, Agnieszka and Julie Tannenbaum (2021): The grounds of moral status. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/grounds-moral-status/>>, luettu 23.05.2021.
- Kruger, Justin and David Dunning (1999): Unskilled and unaware of it: How difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of Personality and Social Psychology* 77:6, 1121-1134. doi:10.1037/0022-3514.77.6.1121.
- Kusch, Martin (2014): The metaphysics and politics of corporate personhood. *Erkenntnis* 79:Supplement 9, 1587-1600. doi:10.1007/s10670-014-9630-0.
- Lawford-Smith, Holly (2019): Not in their name : Are citizens culpable for their states' actions? OUP Oxford.
- List, Christian (2018): What is it like to be a group agent?: What is it like to be a group agent? *Noûs* 52:2, 295-319. doi:10.1111/nous.12162.
- List, Christian and Philip Pettit (2011): Group agency. 1. publ. ed. Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press.
- Locke, John (1995): Tutkielma hallitusvallasta : Tutkimus poliittisen vallan oikeasta alkuperästä, laajuudesta ja tarkoituksesta. Kääntäjä Mikko Yrjönsuuri. Helsinki: Gaudeamus.
- Mikkola, Mari (2019): Feminist perspectives on sex and gender. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla

- <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/feminism-gender>>, luettu 15.05.2021.
- Nummenmaa, Lauri (2019): *Tunnekartasto : Kuinka tunteet tekevät meistä ihmisiä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Osakeyhtiölaki 624/2006. Saatavilla <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060624>>. luettu 23.05.2021.
- Pettit, Philip (2014): Group agents are not expressive, pragmatic or theoretical fictions. *Erkenntnis* 79:Supplement 9, 1641-1662. doi:10.1007/s10670-014-9633-x.
- Pitt, David (2020): Mental representation. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/mental-representation>>, luettu 16.05.2021.
- Rikoslaki 39/1889. Saatavilla <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>>. luettu 15.05.2021.
- Schlosser, Markus (2015): Agency. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/agency>>, luettu 09.05.2021.
- Smith, Adam (2003): *Moraalitulojen teoria*. Kääntäjä Matti Norri. Helsinki: Kautelaari.
- Smith, James Ward (1961): Impossibility and morals. *Mind* 70:279, 362-375. Saatavilla <<http://www.jstor.org.ezproxy.jyu.fi/stable/2251623>>. luettu 15.05.2021.
- Talbert, Matthew (2019): Moral responsibility. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/moral-responsibility>>, luettu 09.05.2021.
- Thompson, Christopher (2018): The moral agency of group agents. *Erkenntnis* 83:3, 517-538. doi:10.1007/s10670-017-9901-7.
- Wringe, Bill (2016): Collective obligations: Their existence, their explanatory power, and their supervenience on the obligations of individuals. *European Journal of Philosophy* 24:2, 472-497. doi:10.1111/ejop.12076.
- Yhdistyslaki 503/1989. Saatavilla <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19890503>>. luettu 23.05.2021.

